

Ensamkommande barn och ungdomar – en kunskapsöversikt

*Live Stretmo, lektor i barn och ungdomsvetenskap vid
Institutionen för pedagogik, kommunikation och
lärande, IPKL, Göteborgs Universitet*

Innehåll

1 Bakgrund	1
1.1 Syfte	3
1.2 Disposition.....	6
1.3 Källkritik	7
2 Ensamkommande barn i en svensk och internationell kontext	8
2.1 Varför migrerar barn?	9
3 Ensamkommande barn och ungdomar - behov och erfarenheter	14
3.1 Hälsa samt känslö- och beteendemässig utveckling	14
3.2 Skola och utbildning.....	20
3.3 Identitet	24
4. Fostran på distans – det vi vet om föräldrars delaktighet	28
4.1 Kontakten med biologiska föräldrar och syskon	29
5 Nätverk och miljö	32
5.1 Socialtjänsten	33
5.2 Boende	34
5.2.1 Familjehem med och utan släktanknytning	34
5.2.2 HVB-hem	36
5.3 De gode människens arbete	40
5.4 Hälso- och sjukvården	40
6 Hur går det för ensamkommande barn? Avslutande reflektioner	41
Referenslista	48

Kunskapssammanställningen har gjorts inom projektet Nya GRannar. Nya GRannar ägs av Göteborgsregionens kommunalförbund (GR) och genomförs på uppdrag av kommunerna Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungsund och Tjörn. Projektet pågår under perioden 1 april 2016 till 31 december 2018 och finansieras av Europeiska socialfonden (ESF).

1 Bakgrund

Termen *ensamkommande barn* används, i enlighet med internationella konventioner, för att beskriva individer under 18 år som själva ankommer till Sverige för att ansöka om asyl här (Regeringen 2004; Regeringen 2005; SoU 2011). Ensamkommande barn kan ha kommit till Sverige med föräldrar som senare lämnat dem, de kan ha kommit i följe med en annan anhörig eller en vän, med ett syskon, ett eget barn, en make eller maka eller ha migrerat hit alldeles ensamma (Stretmo och Melander 2013; Celikaksoy och Wadensjö 2015b; Åkerlund 2016). För många barn och ungdomar har förutsättningarna kanske också dramatiskt ändrats under flyktens gång så till vida att de kommit bort från föräldrar eller tappat någon annan anhörig på vägen (se också Socialstyrelsen och Migrationsverket 2002; Migrationsverket och SKL 2010).

Ensamkommande barn har i kraft av att vara *ensamkommande* och underåriga rätt till en snabbare asylprocess, ett lämpligt boende (i t.ex. ett HVB-hem, ett familjehem med eller utan släktanknytning, eller i ett s.k. stödboende om den unge närmar sig 18 årsdagen), en god man och ett gott stöd i sitt vardagsliv. Sedan den 1 juli 2006 har kommunerna (och socialtjänsten som utreder stödbehov och beslutar om eventuella insatser) ansvaret för mottagandet av alla ensamkommande barn i Sverige; under asylprocessen, för de barn som fått uppehållstillstånd, men också för de barn som väntar på verkställighet av ett avvisningsbeslut. Ensamkommande barn har också rätt till skola och utbildning och hälso- och sjukvård på samma villkor som alla andra barn i Sverige (Regeringen 2005; Socialstyrelsen 2007; Migrationsverket, SKL, Skolverket, Länsstyrelserna och Socialstyrelsen 2015). Denna ansvarsfördelning innebär att Socialstyrelsen har ett tillsynsansvar för ensamkommande barn och ungdomar, medan Migrationsverket utreder barnet eller den unges asylskäl samt återbetalar kommunerna för deras utlägg under asyltiden. Från och med 2011 är det dessutom Länsstyrelsen som förhandlar/för dialog med kommunerna om avtal om ett mottagande av ett visst antal ensamkommande barn eller ett visst antal vårdplatser (Migrationsverket, SKL, Skolverket, Länsstyrelserna och Socialstyrelsen 2012, 2015).

Eftersom antalet ensamkommande barn och ungdomar som sökt asyl i Sverige har ökat varje år sedan 2005 har mottagningssystemet periodvis haft svårt att slussa barnen från de nio ankomstkommunerna (d.v.s. Malmö, Sigtuna, Solna, Mölndal, Örebro, Skellefteå, Norrköping, Gävle och Umeå, där barn och ungdomar kan ansöka om asyl i Sverige) till anvisnings/mottagningskommunerna (d.v.s. kommuner med avtal om ett mottagande). Situationen blev extra prekär under sommar och höst 2015, då ett i jämförelsevis mycket högt antal flyktingar och bland dem många ensamkommande barn och ungdomar, sökte sig till Sverige för att söka asyl. Effekten av flaskhalsar har tidvis inneburit mycket långa väntetider för många barn och ungdomar (Eriksson 2010; Socialstyrelsen och Migrationsverket 2010; Zetterqvist Nelson och Hagström 2016) samt ökade kostnader för staten (se också parallell diskussion i SoU 2001:64). Vilket har resulterat i att lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande (LMA) ändrades under 2014. I och med detta har Migrationsverket numera utvidgade möjligheter att anvisa asylsökande ensamkommande barn till samtliga kommuner oavsett om kommunen har en överenskommelse eller inte (Migrationsverket, SKL, Skolverket, Länsstyrelserna och Socialstyrelsen 2015).

Mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar har periodvis väckt en hetsig debatt i svenska (såväl som i internationella) medier. Frågorna som lyfts fram har i vissa sammanhang handlat om farhågor rörande ensamkommande barn som försvinner spårlost (se t.ex. Unicef 2010; Länsstyrelsen 2012 samt Stretmo 2014), i andra fall om ensamkommande barn som är s.k. ”överåriga” (Migrationsverket och SKL 2010; Socialstyrelsen 2016b, se också Sveriges radio, 2016) eller om kommunernas ovilja mot att ta hand om ensamkommande barn och ungdomar eller skriva avtal om ett mottagande (Stretmo 2010; Stretmo 2014). Vissa kommuner samt ideella organisationer har i sin tur satt sökljuset på hur de barn och ungdomar som fått ett avslagsbeslut mår och hur deras och andra asylsökande barns långa väntan i ovisshet påverkar deras hälsa och välbefinnande på ett negativt sätt (Stretmo och Melander 2013).

Mot bakgrund av några av de olika problembilderna som finns samt de olika utmaningar som frågor om ensamkommande barn väcker i praktiken ska denna kartläggning försöka att på ett jämförligt sätt belysa ensamkommande barns individuella behov och perspektiv.

1.1 Syfte

Denna kunskapssammanställning ska fungera som ett underlag för projektet Nya GRannar och syftar till att lyfta fram forsknings- och kunskapsläget kring ensamkommande barns behov samt att belysa olika problembilder i relation till mottagandet av denna grupp.

Nya GRannar har tre olika delmål:

- Bemötande och förebyggande arbete kring trauma, PTSD och stress, samt öka personalens kompetens om hur de kan stödja samt förebygga att barn och unga utvecklar trauma, PTSD och stress
- Ge personal redskap för att förbättra barns förutsättningar att klara av sin skolgång och att må bra. Förbättra skolans arbete med de ensamkommande eleverna i utbildningssituationen, utifrån elevhälsans arbete samt genom att skapa bäring till elevernas boendesituation
- Stärka samverkan mellan centrala aktörer i mottagandet av ensamkommande barn, såsom boendepersonal (HVB), elevhälsa/skola samt socialtjänst

Materialurvalet består av ett urval vetenskapliga artiklar och avhandlingar samt rapporter från svenska myndigheter (Migrationsverket, Socialstyrelsen, SKL, Skolverket, Regeringen, Barnombudsmannen etc.) såväl som ideella organisationer (t.ex. Rädda Barnen och Unicef) och slutrapporter från olika avslutade såväl som pågående svenska forsknings- och utvecklingsprojekt. Där kopplingar kan göras till lämplig internationell forskning har detta gjorts. Läsningen av den tidigare forskningen utgår från ett *barnperspektiv* såväl som från en *intersektionell* utgångspunkt.

När ett barnperspektiv tillämpas handlar det om att barn själva ses som aktiva uttolkare av sin situation och att olika avvägningar/beslut görs mot bakgrund av hur deras konsekvenser kan komma att påverka barn. I förhållande till t.ex. tolkningar av socialtjänstlagen eller utlänningslagstiftningen är ett barnperspektiv tydligt kopplat till barnkonventionens princip om hur barnets bästa ska sättas i främsta rummet vid åtgärder som berör barn (Socialstyrelsen 2012:8).

Att ”hålla ett barnperspektiv” (i myndighetssammanhang eller i vardagslivet) är givetvis i praktiken vidare också svårt eftersom ett barnperspektiv förutsätter att vuxna görs till

tolkar för barn och deras situation och utifrån sin tolkning bedömer vad som är till barnets bästa.¹

Att *hålla ett barnperspektiv* ska dock i detta sammanhang förstås som att som vuxen, myndighetsutövare och/eller forskare försöka se världen från individuella barns eller ungdomars utgångspunkt på ett sätt som tar till vara deras skilda intressen; alltså att samtidigt också vara uppmärksam på de skillnader som kan tänkas finnas mellan olika barn. En viktig förutsättning för detta är t.ex. att se till att barnet fritt kan få uttrycka sin åsikt, själva få komma till tals om samt vara delaktig i frågor som berör barnets vardagsliv. Att låta ensamkommande barn komma till tals om sin situation och sitt vardagsliv kräver dessutom att t.ex. auktoriserade tolkar finns att tillgå som kan förmedla samtalet mellan myndighetspersonen och det enskilda barnet. Enligt Stretmo och Melander (2013) underanvänder ibland t.ex. socialtjänsten, HVB-hem, hälso- och sjukvården och skolor tolkresurser eftersom det anses vara fördyrande eller därför att tolken inte kommer till avtalad tid eller därför att det inte finns auktoriserade tolkar att tillgå. Lidén (2013) visar på likande resultat i förhållande till situationen för ensamkommande ungdomar över 15 år på norska asylmottagningar, medan Kaunitz och Jakobsson (2016) poängterar t.ex. hur brist

¹ Enligt Lundberg (2009) är det också viktigt att särskilja mellan *barnets bästa* och *barnets vilja*. Genom att lyssna till barnet kan den vuxna skapa sig en uppfattning om vad barnet önskar och vill. Samtidigt är barnets vilja kringskuret därför att ett barn är underårigt. Föräldrar eller myndighetspersoner kan dessutom göra väsensskilda bedömningar av vad som är till barnets bästa eller som på bästa sätt tar till vara barnets *intressen* (Lundberg 2009: 37, a: 11f). Det är därför också viktigt att särskilja mellan *att hålla ett barnperspektiv* (att sätta barnets bästa i centrum samt lyssna till barnets önskemål) jämte *barnets perspektiv* (barnets tankar om sin situation och sina önskemål, som ibland dessutom kan stå i ett motsatsförhållande till vad en förälder eller myndighetsperson bedömer som det bästa för barnet).

Att sätta principen om barns bästa i *främsta rummet* innebär heller inte att barnets bästa alltid ska eller kan vara utslagsgivande, men att principen ska väga tungt i förhållanden till andra eventuella intressen och att en barnkonsekvensanalys ska göras när myndighetsbeslut som berör barnet fattas (Socialstyrelsen 2012: 8). Tillämpningen av barnets bästa i förhållande till t.ex. utlänningslagen är dock i praktiken utmanande: som rättsprincip är barnets bästa ett öppet koncept knutet till en individuell helhetsbedömning. Lundberg (2009) visar i sin studie av hur barns bästa beaktas vid asylbeslut att principen om barnets bästa används flitigare när avslag jämte bifall ska begründas. Studien visar att även om syftet varit gott kan barnets bästa ibland komma att bli ett tomt rättsinstrument utan egentlig innebörd eller "ett nödvändigt ont (...), i utredningar som lutar åt avslag. Barnets bästa-begreppet fyller då inte funktionen av att göra processen rättssäker utan är istället något som åberopas för att det exempelvis ska framstå som om barnet har fått en individuell utredning" (Ibid: 81). I främsta rummet kan dessutom andra och ibland motstridiga intressen tänkas finnas samtidigt (jmf. Andersson m.fl. 2010 och en diskussion om balansförhållandet mellan barnkonventionen och en reglerad invandringspolitik. Se också Lundberg 2009: 53 för liknande resonemang).

på tolk gör det svårt för ensamkommande barn inom SiS att göra sina röster hörda (Jmf Zetterqvist Nelson och Hagström 2016). Detta skapar situationer där det blir svårt för ensamkommande barn eller ungdomar att göra sig förstådda, känna delaktighet och kunna uttrycka tankar och känslor. Andra studier intygar istället om svårigheten att tala med barn och ungdomar via en tolk eftersom barnet upplevas snarare samtala med tolken istället för myndighetspersonen eller att det uppfattas vara svårt (från barnets såväl som myndighetspersonens sida) att samtala om känsliga ämnen inför en tredje part o.s.v. (Backlund m.fl. 2012; Malmsten 2012; Stretmo kommande). Tolkproblematiken sätter sökljuset på ett praktiskt och konkret dilemma i förhållande till ett barnperspektiv: hur gå till väga för att kunna förstå och bedöma vad som är till det enskilda ensamkommande barnet eller ungdomens bästa när det är svårt för barnet att yttra sina önskemål.

Som ett komplement till barnperspektivet har denna kunskapsöversikt också en intersektionell utgångspunkt. Genom ett intersektionellt perspektiv sätts sökljuset på hur barn och ungdomar också står i särskilda beroendeförhållanden till exempelvis vuxna personer i sin omgivning. Som underåriga har barn ett särskilt kringskuret handlingsutrymme. Enligt Socialstyrelsen (2012) ska t.ex. barns ”ålder och mognad” vara styrande för när deras röst kan höras. Barns rätt att tolka sin situation värderas alltså i förhållande till hur samhället graderar t.ex. mognadsnivå i relation till ålder. Förståelsen av ensamkommande barns behov och därigenom deras ”bästa” skapas ofta mot en bakgrund av underliggande (explicita såväl som implicita) föreställningar om och förväntningar på ålder, men också i relation till kön, klass, eventuella funktionshinder, sexuell läggning och ursprung. Ett intersektionellt ställningstagande handlar om att varsebli hur sociala kategorier och maktrelationer samvarierar och ger effekter. Kategorierna verkar ofta samtidigt ömsesidigt förstärkande. Vi behöver därför träna oss i att uppmärksamma hur olika kategorier samverkar och skapar särskilda mönster för individen (Elmeroth 2012:42f). Genom att belysa hur maktstrukturer och kategorier flätas ihop och interagerar studerar vi samtidigt relativt komplexa maktstrukturer som ger skilda villkor för olika individ. Det sättet socialtjänsten i en kommun bemöter t.ex. en föräldralös pojke med ursprung i Marocko, kontra en tonårig Syrisk pojke uppvuxen i ett ekonomisk välbärgat - hem, vice-a-vice en Afghansk flicka som flytt för att undvika ett tvångsäktenskap kan komma att färga av sig på det sätt myndighetspersoner och stödpersoner kommer att förstå deras olika stödbehov samt ta emot dem i vardagen. Ska myndigheter kunna hålla ett barnperspektiv i mötet med ensamkommande barn och ungdomar förutsätter detta att

myndigheterna samtidigt förmår att kritiskt och självreflexivt granska sitt bemötande av barn och ungdomar från skilda kontexter och med olika förutsättningar. I förhållande till denna genomgång kommer det intersektionella perspektivet därför att speglas i hur skilda villkor för olika grupper av ensamkommande barn lyfts fram och problematiseras, dock i det mån olikheter mellan ensamkommande barn lyfts fram och speglas i forskningen.

1.2 Disposition

I den följande texten kommer jag allra först att under rubrik 2 kortfattat belysa ensamkommande barns migration ur ett historiskt och globalt perspektiv för att därefter visa hur situationen har sett ut och ser ut nu i en svensk kontext. Under rubrik 2.1 berör jag några centrala orsaker till *varför* barn migrerar och litet om vad forskningen vet om de förhållanden de lämnar bakom sig. Därefter kommer jag under rubrik 2.2 att redogöra för några generella huvuddrag i internationell forskning om ensamkommande barn och ungdomar.

Fortsättningsvis kommer jag också att knyta forskningsgenomgången an till projekt Nya GRannars delmål: Inledningsvis genom att under rubrik 3. Ensamkommande barns behov och erfarenheter; lyfta fram vad forskningen säger om ensamkommande barns känslö- och beteendemässiga utveckling (rubrik 3.1) och att koppla denna genomgång mot det vi vet om bemötande och förebyggande arbete (trauma, PTSD och stress, delmål 1). Primärt kommer denna genomgång att fokusera på det svenska forskningsläget kring ensamkommande barn, men kopplingar kommer också att dras till internationell forskning med överförbarhet till en svensk kontext. Under rubrik 3.2 är det barnens skolbakgrunder och möte med det svenska skolsystemet som undersöks och under rubrik 3.3 kommer jag att fokusera på det forskningen vet om ensamkommande barns behov utifrån frågor om identitet. Under rubrik 4 – Fostran på distans, kommer jag att sätta sökljuset på det vi vet om ensamkommande barns föräldrar (om de finns i livet och om barnen har kännedom om dem) och övrig familj. Under rubrik 5 kommer jag i stället studera övriga aktörer/personer som genom sin profession/uppdrag ska kompensera föräldrarnas frånvaro i barnens vardagsliv och som därför utgör viktiga delar av barnens och ungdomarnas nätverk och deras sociala miljö i Sverige (såsom boende, socialtjänst, god man/särskilt förordnad vårdnadshavare etc., delmål 2). Avslutningsvis och under rubrik 6 följer en kortfattad diskussion av sammanställningens resultat.

Samverkansfrågan (delmål 3) är inte i fokus i denna genomgång, men en del av de utmaningar som finns och framkommer i förhållande till dialog och samarbete mellan olika aktörer och uppdrag, kommer att tas upp fortlöpande.

1.3 Källkritik

Det är en stor spännvidd mellan de olika studier och rapporter som går att hitta kring ensamkommande barn och ungdomar. Medan flera av dem är resultatet av olika former av forskningsarbeten, vilket här ska förstås som att studien i fråga har en tydlig metodologisk samt teoretisk och kritisk ansats (Se t.ex. Watters 2008; Kohli 2006a, 2006b, 2007; Malmsten 2012; de Wal Pastoor 2012; Eide 2005; Backlund 2012; Stretmo och Melander 2013; Lidén m.fl. 2013; Söderqvist 2013, 2014; Stretmo 2014; Ottosson 2016; Hedlund 2016; Åkerlund *kommande* etc.), så är en del av rapporterna icke det. Ett flertal av de rapporter som publicerats om ensamkommande barn och mottagandet av dem i en svensk kontext är snarare att förstå som utvecklingsprojekt, kunskapssammanställningar, handböcker, kartläggningar eller utvärderingar av olika typer av befintliga insatser eller verksamheter (ibland i betydelsen beskrivningar av ”framgångssagor”), genomgångar av riktlinjer för arbetet med gruppen eller åtgärds paket som syftar till systemförändringar. I och med en sådan ingång saknar i bästa fall texterna en tydlig teoriförankring eller koppling till tidigare forskning om ensamkommande barn. I sämsta fall fattas också ett kritiskt förhållningsätt till de slutsatser och rekommendationer som dras. I det följande ska fokus ligga på att sammanställa kunskaper hämtade från ett urval av rapporter och studier med en mer explicit forskningsmässig ansats. Eftersom en del av de rapporter som finns inom området samtidigt inte utgår från den forskningsmässiga traditionen kommer dock också några kopplingar göras till andra typer av texter.

2 Ensamkommande barn i en svensk och internationell kontext

I den offentliga debatten samt i officiella sammanhang kan det ibland framstå som att barn som söker asyl i Sverige utan sina nära anhöriga, s.k. *ensamkommande barn*, är ett alldeles nytt fenomen. I andra sammanhang lyfter vi dock ofta fram situationer där barn och ungdomar har migrerat själva för att undslippa fattigdom, svält samt krig och oroligheter och för att skapa sig ett bättre liv (Backlund m.fl. 2012; Stretmo och Melander 2013; Stretmo 2014). Bland de svenska utvandrarerna till USA på 1800-talet fanns också en stor del pojkar och flickor i såväl yngre som senare tonår som ensamma tog sig över Atlanten för att hitta försörjning, andra exempel är de grupper om judiska barn som kom till såväl Sverige som till Norge (Eide 2005) mot slutet av 1930-talet eller de finska krigsbarnen som skickades till Sverige under andra världskriget (Elmeroth och Häge 2009: 49f; Ekblad 2016). Enligt Backlund m.fl. (2012) har under tidigare decennier grupper av barn och ungdomar som vi idag kanske skulle benämna *ensamkommande* migrerat till Sverige tillsammans med andra familjemedlemmar än sina biologiska föräldrar eller kommit hit själva för att bo tillsammans med släktingar i Sverige. Vissa svenska kommuner och stadsdelar har därför också en längre erfarenhet av att följa upp ensamkommande barn i s.k. ”släktinghem” (nätverkshem med släktanknytning). Stadsdelen Rinkeby i Stockholm tog därför t.ex. redan 2001 fram en särskild handbok som syftade till att ge socialsekreterare konkret vägledning när de i sitt arbete kom att träffa på barn och ungdomar placerade i nätverkshem i Sverige (Andersson 2001).

Under 90-talets början kom Sverige att bli det land i Norden som tog emot flest flyktingar från Balkan och däribland ca 1500 ensamkommande barn och ungdomar. Efter nittiotalets mitt dalade dock det årliga antalet ensamkommande barn och ungdomar som ankom Sverige och under början på 2000 talet kom det knappt 400 barn och ungdomar varje år (Migrationsverket 2013a). Från och med 2006 har dock antalet återigen ökat och under t.ex. 2012 anlände totalt 3578 ensamkommande barn och ungdomar. Under 2014 skedde det dock en jämförelsevis återigen en ganska markant ökning av flyktingar till Sverige och bland dem också många ensamkommande barn och ungdomar. Enligt Migrationsverket ankom det 7049 ensamkommande barn och ungdomar under 2014, mot ett totalt mottagande om hela 35 369 barn och ungdomar under 2015. I och med de nya skärpta

reglerna för visumplikten som infördes under senhösten 2015 samt övriga förändringar av regelverket kring flyktingmottagandet har dock antalet ensamkommande barn sjunkit under 2016: fram till och med 22 juni 2016 hade totalt 1374 ensamkommande barn och ungdomar ankommit Sverige (Migrationsverket 2016).

2.1 Varför migrerar barn?

Enligt siffror från FN:s hög-kommissionär för flyktingar (UNHCR) är det idag ca 65,3 miljoner människor på flykt i världen, av dem är ca 21,3 miljoner flyktingar och barnmigranter utgör totalt ca hälften av denna grupp (ibid 2015, 2016). Det kan i detta sammanhang vara viktigt att komma ihåg att majoriteten av flyktingar, flyktingbarn eller ensamkommande barn och ungdomar befinner sig i världens sydliga och östliga regioner där många är s.k. *interna flyktingar* vilket betyder att de drivits på flykt från sin ursprungsregion, sitt hem och nu istället befinner sig i en annan del av hemlandet, i storstädernas slumområden eller i ett tältläger i ett grannland (Elmeroth och Häge 2009; Stretmo och Melander 2013; UNHCR 2015).

För att förstå vad som driver migration och som skapar migrationsmönster är det viktigt att analysera hur såväl historiska som strukturella faktorer samverkar. Den globala migrationen av idag är greppbar mot bakgrund av stora ekonomiska och strukturella skillnader som finns mellan världens olika regioner och länder (Watters 2008; 2012). Samtidigt är det en förhållandevis liten del av den totala globala flyktingströmmen som någonsin kommer till Europa och Sverige. För att förstå varför barn migrerar är det viktigt att studera hur politisk instabilitet såsom konflikt och krig, fattigdom (resursfördelningen i ett land eller mellan regioner), demografiska förhållanden etc. skapar flyktincitament (UNHCR 2015). Vad som sedan kommer att föranleda ett individuellt barns migration är ett sammanvägande av strukturella faktorer med individuella förklaringar. Enligt Eide (2005) är det heterogeniteten i barns berättelser snarare än homogena mönster som kan förklara varför just de hamnade i en flyktsituation. Barns och ungdomars upplevelser av att ha kunnat påverka flykten eller att själva ha tagit initiativ till den varierar, på samma sätt som de erfarenheter barnen uppger som utlösande (se t.ex. Ayotte 2000; Backlund m.fl. 2012; Stretmo och Melander 2013). I Stretmo och Melanders (2013) studie hade en majoritet av barnen varit med om flera smärtsamma eller traumatiserande upplevelser innan och under flykten (Jmf. Jensen m.fl. 2015). Ayotte (2000) och O'Connell Dawidson

(2007) lyfter fram hur ensamkommande barn och ungdomar ibland flyr för att undvika ett öde som barnsoldat eller tvångsgifte, men också från våld i hemmet, ett liv som gatubarn och/eller förföljelse och trakasserier. Ibland flyr barnen eller ungdomarna utan att veta vart de kommer hamna, andra gånger hade de någon form av kännedom om Sverige, ibland är flykten ett resultat av barnens eget beslut, andra gånger är flykten ett beslut andra, t.ex. föräldrar, beslutat för dem (se Ayotte 2000; Backlund m.fl. 2012; 2014a). Gemensamt för många är att de söker en trygg plats och kanske hoppas kunna få utbilda sig och skapa sig ett bättre liv där. Att förlora en anhörig (ofta en far) är i många fall utlösande för ensamkommande barns flykt (Stretmo och Melander 2013). Att vara ensamstående mamma kan i många kontexter utgöra en riskfaktor för fattigdom och social utsatthet (Ibid, se också Backlund 2012 för liknande resonemang). Några av de ensamkommande barnen har kännedom om var deras föräldrar (om de finns i livet) befinner sig, medan andra inte har någon kontakt med eller föräldrar/anhöriga kvar (Melander 2015). Av de barn och ungdomar som kom till Göteborgsregionen under 2008 hade en majoritet upplevt att förlora en eller flera av sina närmaste samt i perioder under uppväxten levt med andra än sina föräldrar eller också klarat sig helt själva (Stretmo och Melander 2013).

2.2 Internationell forskning om ensamkommande barn

Litteratur som lyfter fram barns villkor som migranter är bristfällig. De internationella studier som finns riktar ofta sökljuset på just ensamkommande barns förutsättningar som en särskilt sårbar och utsatt grupp av migranter och som en speciell grupp asylsökande i asylsystemet. Detta är en forskningstradition som kan sägas utgå från tre huvudfokuser (se också Wernesjö 2012, 2014 för liknande resonemang): för det första en beteendevetenskaplig tradition om ensamkommande barns erfarenheter av, utsatthet för och sätt att hantera och bearbeta psykiska påfrestningar och trauman² och för det andra en mer rättighetsorienterad skolriktning som särskilt tittar på tillämpningen av barnkonventionen jämte t.ex. nationella och internationella asylregelverket.³ En tredje

² Se t.ex. Goodman (2004); Derluyn och Broekaert (2007). Se också Wallin och Ahlström (2005), Hultmann (2008), Ramel m.fl. (2015), Nyberg (2016) samt Dahlbring (2016) för svenska studier om ensamkommande barn och ungdomar med en mer beteendevetenskaplig ingång.

³ Se t.ex. Connelly (2011), kap 5 i Stretmo (2014) och Hedlund (2016).

tradition av studier har istället försökt att belysa olika mottagandestrukturer och organisatoriska utmaningar samt besvara frågor om *varför* barn migrerar.⁴

Litteratur samt studier om hur barn och ungdomar mår och hanterar sin situation i det nya landet eller studier där ensamkommande barn ses som aktörer är dock numera också ett fjärde och växande forskningsområde. Några intressanta och viktiga exempel är t.ex. Eides (2005) avhandling om ensamkommande barn, där han genom en uppföljning av fyra olika kohorter bestående av barn och ungdomar som ensamma sökt asyl i Norge mellan 1940 och fram till idag, riktar ett sökljus på hur det norska samhället har tolkat barn som kommit utan sina nära anhöriga och som flyktingar. Studien visar att ensamkommande barn har utgjort såväl omsorgspolitiska som samhällsmässiga dilemman som den norska välfärdsstaten försökt förhålla sig till. Eide (Ibid) pekar också på hur olika officiella tolkningar av barnen återkommer och leder till samma typer av åtgärdsförslag.

Kohli (2007) har studerat ensamkommande barns möten med socialtjänsten och hur socialarbetare ibland har svårt att särskilja sin roll som utredare av barnet/den unges omsorgsbehov från att utreda barnets asylskäl (i UK har t.ex. socialtjänstens medarbetare upplysningsplikt gentemot Home Office/Migrationsverkets motsvarighet) vilket leder till att de ofta misstror eller ifrågasätter ensamkommande barns berättelser. Kohli sätter också sökljus på att den inriktning tidigare forskning har haft gör att vi har bristfälliga kunskaper om ensamkommande barn (och om flyktingbarn generellt) vardagsliv *innan* de migrerade vilket gör att myndighetspersoner inte riktigt kan uppfatta dem som helt vanliga människor/barn i vardagliga sammanhang och kontexter. Istället blir de sårbara samt *annorlunda* barn som vuxensamhället kan ha svårt att relatera till på samma sätt som andra barn (ibid). Enligt Kohli (2007) kan också de ensamkommande barnen ha svårt att särskilja de olika myndighetspersoner de möter. Ensamkommande barn väljer därför att vara tysta om sina erfarenheter (jmf ”sound of silence”) eller att utlämna mycket knapphändig information om sig själva (de ger myndighetspersoner mycket ”tunna berättelser”). Om möjlighet ges för barnet att bygga tillitsfulla relationer med de omsorgspersoner de möter i vardagslivet (”sin” socialsekreterare, personal på gruppboendet, den gode mannen etc.) kan de ensamkommande barnen och ungdomarna komma att känna ett förtroende. Kohli (2006a, 2006b, 2007) utvecklar en relationell modell som betonar ett emotionellt

⁴ Se tex. Ayotte (2000), Engebrihtsen (2002), Eide (2005), Kohli (2007), Watters (2008), Hesse (2009), Eide och Broch (2010), Backlund m.fl. (2012), Stretmo och Melander (2013) och Bunar (2013)

engagemang för det ensamkommande barnet *över tid* genom att barnet erbjuds: *praktisk assistans* (barnets behov för att navigera i ett nytt sammanhang här och nu möts upp), att barnen erbjuds *terapeutisk omsorg* (genom att lyssna till barnets berättelse, hjälpa det att hantera samt härbärgera svåra minnen så att barnet kan knyta an nuet med det liv barnet levtt innan) och att myndighets- eller stödpersoner hjälper barnet att skapa ett nytt *socialt sammanhang* (stöd till en omstart i en ny social kontext och hjälp att våga blicka mot framtiden). Ensamkommande barn och ungdomar, som får möjlighet att utveckla förtroendefulla relationer kommer att våga berätta ”tjocka”, d.v.s. detaljerade och komplexa historier om sig och sitt liv. De ensamkommande barnen och ungdomarna som utvecklar nära relationer till personer i sitt nätverk kommer också att känna större delaktighet och uppfatta sig själva som aktörer istället för passiva mottagare av bistånd (Kohli 2006a, 2006b, 2007, 2011). Kohli (2007, 2011) pekar också ut dimensionerna: trygghet, tillhörighet och succès som viktigt för hur ensamkommande barn kommer att kunna må och fungera på sikt. *Trygghet* ska här förstås som huruvida de ensamkommande barnen och ungdomarna känner sig skyddade i sitt nya liv på HVB- eller i familjehemmet eller om de istället plågas av osäkerhet kring sin framtid, smärtsamma minnen etc. *Tillhörighet* handlar om huruvida barnen känner att de får vara delaktiga i det nya sammanhanget de befinner sig och om de ges tillfälle att återuppta kontakten med sina nära och kära på andra platser. *Succès* berör huruvida ensamkommande barn och ungdomar lyckas få ett uppehållstillstånd, på sikt tillägna sig en utbildning och skapa sig goda förutsättningar för att leva ett fullvärdigt liv (Kohli 2006a, 2006b).

Watters (2008, 2012) understryker betydelsen av medbestämmande och att de ensamkommande barnen ges en verklig möjlighet att påverka sitt vardagsliv och stöd till att utvecklas genom skolgång, hälso- och sjukvård samt tillgång på betydelsefulla vuxenpersoner. Ensamkommande barn behöver uppfattas som kompetenta aktörer och inte bara som barn som fallit offer för olyckliga omständigheter. Det förutsätter dock ett mottagningssystem som är lyhörd för deras tankar, reflektioner och önskemål, vad barnen själva ser som sina utmaningar och behov samt deras tankar om t.ex. religiös och kulturell praxis. Watters (2012) menar att mottagningssystem tenderar att antingen ignorera ensamkommande barns kultur eller se dem som statistiskt placerade inom *ett* kulturellt system (Ibid: 59). Genom att lyssna kan resurs och myndighetspersoner bli varse den betydelse barnet eller ungdomen själva ger sin kultur, utövande av religion och annan kulturell praktik. Innebörder som dessutom kan komma att variera över tid samt ta avtryck

eller påverkas av många olika saker samtidigt. Att involvera viktiga personer i barnens nätverk på andra platser är också centralt, enligt Watters (2008, 2012), för att ge de ensamkommande barnen och ungdomarna en känsla av kontinuitet mellan dåtiden, framtiden och nutiden.

Kohlis (2006a, 2006b, 2007, 2011) och Watters (2008, 2012) tankar utgör en idealmodell för hur ett mottagande av ensamkommande barn och ungdomar, som sätter barns bästa i centrum eller utgår från ett barnperspektiv, bör se ut och vad det bör syfta till. Enligt en ny norsk studie av Lidén m.fl. (2006) kännetecknas dock ofta t.ex. situationen på grupphemmen för ensamkommande ungdomar över 15 år⁵ av att de har snävare ekonomiska ramar till sitt förfogande och är lägre bemannande än tillsvarende HVB-hem för placerade norska barn och ungdomar. Detta kan försvåra för att de önskvärda nära och fördjupade relationerna Kohli och Watters talar om utvecklas mellan ensamkommande barn och t.ex. personalen på grupphemmen.

Lidén m.fl. (2013) menar att den professionella omsorgen som ensamkommande barn erbjuds måste ses som en balansgång mellan det rationella och saksorienterade (styrt av budgetkrav, rutiner, schemaläggning etc.) och det personliga och emotionella (att kunna lyssna, hålla om, vara anträffbar kvällar och helger etc.). Snäva ekonomiska ramar samt övergripande samhällsliga idéer om ensamkommande barn på politisk nivå (jmf Eides studie) ger incitament för vad som i praxis kommer väga tyngst. Enligt Lidén m.fl. (2013) studie hindras t.ex. det nödvändiga informationsutbytet mellan resurs- och myndighetspersoner och ensamkommande barn av t.ex. dålig tillgång på tolkar, vilket gör det svårt för barnen och ungdomarna att ge sin röst. Mottagandet tenderar vidare att fokusera mer på att ge barnen praktisk assistans i dagliglivet snarare än att ge dem välbehövlig terapeutisk omsorg eller möjligheten att skapa nära relationer.

⁵ Det norska och svenska mottagningssystemet av ensamkommande barn och ungdomar uppvisar en del likheter (t.ex. har det i den norska kontexten också på senare år genomförts en ansvarsöverföring där det sociala ansvaret för ensamkommande barn lyfts från Migrationsverkets motsvarighet UDI (Utlenningsdirektoratet) till BUFETAT (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet). Systemen har också några tydliga organisatoriska skillnader. I den norska kontexten delas t.ex. gruppen om ensamkommande barn och ungdomar in i två målgrupper: barn under 15 år som från och med ankomsten och efter att de fått ett eventuellt uppehållstillstånd i Norge är BUFETAT:s ansvar och barn över 15 år som från ankomst tills slutligt asylbeslut fortfarande är UDI:s ansvarsområde. För ungdomarna över 15 år uppehåll i Norge, blir de istället IMDi:s (Integrerings og mangfoldsdirektoratet:s) ansvar och ska då kommunplaceras.

3 Ensamkommande barn och ungdomar - behov och erfarenheter

Trots att den svenska forskningen kring ensamkommande och asylsökande barn har varit mycket sparsam kan den också i korta ordalag sägas rymmas inom de tre typer av fokus som kännetecknar huvudparten av den internationella forskningen (Stretmo och Melander 2013; Wernesjö 2012). Dock har under senare år flera nyare studier tillkommit som istället försökt att belysa barnens egna upplevelser i relation till sitt nya sammanhang. I detta avsnitt ska vi titta närmare på studier där ensamkommande barns erfarenheter av det svenska mottagandet lyfts fram men också se vilka behov som i forskningen framträder som särskilt viktiga att ta hänsyn till.

3.1 Hälsa samt känslö- och beteendemässig utveckling

Inledningsvis i denna genomgång slogs det fast att en betydande del av den befintliga forskningen som finns om ensamkommande barn och ungdomar utgår från ett beteendevetenskapligt fokus. Det finns därför en risk att ensamkommande barn och ungdomar skrivs fram som en homogen grupp av särskilt vårdbehövande och/eller traumatiserade barn (jmf Eide och Broch 2010: 48; Wernesjö 2011, 2014). Den internationella forskningen om ensamkommande barn som utgår från ett barnperspektiv förespråkar istället att ensamkommande barns och ungdomars resurser och möjligheter lyfts fram snarare än att barnen tilldelas en ensidig offerroll (Bengtsson och Ruud 2012; Kohli 2007; Kohli och Mitchell 2007 och Watters 2008). Enligt Wernesjö (2011: 504f) kan också en ensidig beteendevetenskaplig utgångspunkt innebära att ensamkommande barn som grupp patologiseras genom att fokus kommer att ligga på barnens emotionella problem (jmf också med Kohli 2007 och hur ensamkommande barn riskerar att uppfattas som ”annorlunda barn” därför att deras erfarenheter uppfattas som avvikande) istället för att de strukturella villkor inom vilka barnen och ungdomarna befinner sig; t.ex. den betydelse rasism och social exkludering i det nya landet får för det ensamkommande barnets möjligheter, utveckling och mående.

Det finns samtidigt också en samstämmighet i den tidigare forskningen som är viktigt att ta fäste vid och som stödjer att ensamkommande barn och ungdomar i kraft av sina erfarenheter och sin position som underåriga asylsökande har en särskild utsatthet för

psykisk ohälsa (t.ex. Huemer m.fl. 2009; Derluyn och Broekaert, 2007; Oppedal m.fl. 2008; Eide och Broch 2010: 50; Brunnberg mfl. 2012; Bengtsson och Ruud 2012; Jensen m.fl. 2015; Nyberg 2016). Ramel m.fl. (2015) visar i sin studie hur ensamkommande barn proportionerligt sätt utgör en stor grupp inom barnpsykiatrisk vård i Sverige (Jmf. Jensen m.fl. 2015). Det blir därför en viktig utmaning för de olika myndighets- och resurspersoner involverade i mottagandet av de ensamkommande barnen att å ena sidan förmå att se barnens olika kapaciteter och förutsättningar samtidigt som de å andra sidan inte ska blunda för den speciella *situation* de ensamkommande barnen och ungdomarna befinner sig i; som underåriga migranter i ett nytt land, utan sina föräldrar och som barn i en särskild beroendeställning till vuxna (Jmf. Engebrigtsen 2002).

Vi ska därför inledningsvis undersöka närmare vad den tidigare forskningen säger om ensamkommande barns hälsa och välmående samt riskfaktorer för ohälsa.

I avsnitt 2.1 framkom att en majoritet av de ensamkommande barnen som söker asyl i Sverige bär med sig olika och svåra erfarenheter från sitt liv innan samt under flykten (se också Kjølseth Bræin och Johnsen Christie 2012; Thom Olin 2014). Situationen i Sverige med en ibland lång och oviss väntan på ett slutligt asylbeslut kan i många fall dessutom bidra till att en psykisk ohälsa förvärras (Andersson m.fl. 2010; Björnberg 2013). Enligt Bengtson och Ruud (2012) kommer ofta de ensamkommande barnens psykiska ohälsa till uttryck som sömnsvårigheter, återkommande mardrömmar samt svårigheter med att komma till ro på kvällen. I skolsammanhang och av boendepersonal kan vissa av de ensamkommande ungdomarna upplevas svårhanterliga därför att de reagerar med ilska och/eller med ett utåtriktat och aggressivt beteende (Stretmo och Melander 2013; Thom Olin 2014; se också t.ex. Kjølseth Bræin och Johnsen Christie 2012 för liknande resonemang). Andra ensamkommande ungdomar får istället koncentrationssvårigheter eller väljer att dra sig undan sociala sammanhang eller att isolera sig (Bengtsson och Ruud 2012: 183ff). Känslor av ensamhet är också vanliga bland övriga asylsökande samt nyanlända barn (Björnberg 2013; Thom Olin 2014). Flera av dessa beteendemönster är dessutom vanliga bland barn och ungdomar som försöker att förhålla sig till smärtsamma och plågsamma minnen (Kjølseth Bræin och Johnsen Christie 2012; 272f; Weire Jørgensen och Heine Steinkopf 2014; Bath 2015).

Samtidigt som det finns en samstämmighet, bland såväl forskare som myndighets- och stödpersoner involverade i mottagandet, om denna grups utsatthet finns det också en praktisk utmaning i att matcha de rätta vård och/eller omsorgsinsatserna med de barn som kan behöva dem (Thom Olin 2014). Enligt Wimelius m.fl. (2012) får inte ensamkommande barn och ungdomar de insatser de behöver. I Stretmo och Melander (2013) var det flera socialsekreterare, gode män, boendepersonal och hälso- och sjukvårdspersonal som underströk svårigheten att hitta rätt stöd i vården. Flera resurs- och myndighetspersoner talar dessutom också om svårigheten att remittera barnen till BUP mottagningar, när ensamkommande barn och ungdomar är i akut behov av det eller när en längre tids uppföljning behövs (Ibid).⁶ Enligt Barnombudsmannens (2016) genomgång av situationen för de barn och unga som bodde i ankomstboende i perioden oktober till december 2015, fick gruppen inte heller alltid tillgång till den primärvård de hade lagstadgad rätt till (Se också Stretmo kommande). Denna studie aktualiserar förstås vilka konsekvenser situationen som rådde under 2015 kan ha gett för de barn och unga som sökte asyl i Sverige i denna period. Såväl svårigheten att komma i kontakt med t.ex. BUP och BO:s studie av situationen under hösten 2015 visar att det kan uppstå behandlingsvakuum i mottagandet av ensamkommande barn, med det som resultat att barn och ungdomar inte får den vårdinsats de kan behöva. Enligt en färsk studie av ensamkommande asylsökande barn i Norge var det över hälften som mötte diagnostiska kriterier för PTSD (Jensen m.fl 2015). Nyberg (2016) visar på kopplingen mellan svåra erfarenheter och risken att hamna i drogmissbruk och menar att det är viktigt att ensamkommande barn och ungdomar fångas upp av hälso- och sjukvården innan ett eventuellt drogberoende etableras.

Enligt Eide och Broch (2010) har vi i dag dessutom otillräckliga kunskaper om vilka metoder som verkar förebyggande för just de ensamkommande barnens psykologiska utveckling (Ibid: 83). Att utveckla och evaluera metoder för behandling av ensamkommande barn och ungdomar måste ses som en viktig utmaning samt utvecklingsområde.

Samtidigt som det inte finns någon enighet inom forskningen kring vilka metoder som är de bästa för just ensamkommande barn och ungdomar finns det samtidigt också en del

⁶ I vissa kommuner tar BUP inte emot ungdomar över 16 år för ny-inskrivning och vill ofta heller inte ta emot barn och ungdomar som befinner sig i en asylprocess (Stretmo och Melander 2013).

goda erfarenheter som kan vara viktiga att lyfta fram. Enligt Kjølseth Bræin och Johnsen Christie (2012: 275) är trygghet och god omsorg hörnstenar för att stödja ensamkommande barn och ungdomar som mår psykiskt dåligt. Att fördröja behandling tills dess att omgivningen är stabil eller t.ex. till dess barnet eller den unge fått ett uppehållstillstånd gör att många barn inte får det stöd de har rätt till (Ibid: 291; Thom Olin 2014). En asylprocess kan dessutom bli mycket långdragen och risk finns att den psykiska ohälsan stegrar som en följd av det.

Några studier betonar t.ex. hur barns och ungas välmående och välbefinnande kan ökas genom t.ex. deltagande i fysisk aktivitet och genom en strukturerad och förutsägbar vardag (Andersson m.fl. 2010; Kjølseth Bræin och Johnsen Christie 2012: 290; Rosenberg m.fl. 2012; Stretmo och Melander 2013). Att gå i skolan som andra barn och ungdomar är också en välmåndefaktor eller en ”salutogen arena” (de Wal Pastoor 2012:236; Andersson m.fl. 2005) för barn som befinner sig i osäker väntan. Myrvoll och Lundesgaard (2012) visar på goda erfarenheter av att driva s.k. ”narrativ gruppintervention” med ensamkommande ungdomar (Ibid: 241ff); en terapiform som syftar till ett förebyggande av psykisk ohälsa såväl som att bearbeta svåra minnen i gemenskap. Att undervisa barn och ungdomar i vad som kan synas vara ”normala” reaktioner på svåra upplevelser samt i olika andningstekniker och avslappning är något Kjølseth Bræin och Johnsen Christie (2012: 277f) har goda erfarenheter av. Liknande arbetssätt bedömdes också som goda och effektiva av hälso- och sjukvårdspersoner i FoU i Väst/GR:s studie (Stretmo och Melander 2013).⁷

Rädda Barnen i Norge och Sverige uppmärksammar också hur kunskaper om trauman och om hur svåra erfarenheter och stress påverkar ensamkommande barn, kan ge stöd- och resurspersoner konkreta verktyg för att hjälpa, samt ökad förståelse för barnens beteende

⁷ I praktiken blir dock många ensamkommande barn ofta utlämnade att själva försöka hitta egna ”må bra”-strategier. I FoU i Väst/GR:s (Stretmo och Melander 2013) studie framkom att flera ensamkommande ungdomar t.ex. hittade lugn om kvällen, när de hade svårt att sova, genom att titta på tv eller lyssna på streamad musik i datorn. Detta blev ett sätt för dem att koppla av och lindra ångest (”coping strategies”, jmf Kjølseth Bræin och Johnsen Christie 2012). Samtidigt kom ibland dessa strategier på kollision med familjehemmets rutiner och HVB-hemmets internetreglering då det fanns förbud mot att titta på tv samt använda internet på nattetid. Ensamkommande ungdomarnas coping-strategier behöver synliggöras och bejakas men också tolkas mot bakgrund av de strukturella ramarna barnen och ungdomarna lever inom och som såväl möjliggör som ibland begränsar barnens möjligheter till välbefinnande.

(Jørgensen och Steinkopf 2014; Thom Olin 2014; Bath 2015). Genom att öka medvetenheten om vad det att leva med förlust, stress och svåra erfarenheter innebär, s.k. *trauma medveten omsorg/TMO*, riktas sökljuset på hur omsorg- och resurspersoner genom sitt bemötande i vardagen kan komma att göra viktiga insatser i ensamkommande barns liv. Perspektivet kan också ses som en parallell till t.ex. Kohli's (2006 a; 2006b, 2007, 2011) modell för socialt arbete med ensamkommande barn: Syftet med TMO-perspektivet är att göra omsorgspersonerna i mottagandet medvetna om hur ensamkommande barn som haft svåra upplevelser kan tänkas reagera och hur de kan gå till väga för att hjälpa och stödja dem i vardagslivet på bästa sätt. Tanken är inte att göra terapiinsatser, men skapa förutsättningar för en förhöjd omsorgsnivå. Genom att skapa förutsättningar för att barnet/den unge kan känna trygghet (safety) i sin dagliga miljö, genom att låta barnet/den unge skapa nära relationer (connections) till stabila vuxna och ge barnet/den unge stöd i att hitta konstruktiva sätt att hantera känslor (coping), kan olika omsorgssituationer i vardagen utgöra viktiga supplement till eventuella vårdinsatser.⁸

Betydelsen av stabila och ömsesidiga vuxenkontakter, betonas också av Stang (2008: 123) och Kjølseth Bræin och Johnsen Christie (2012: 271f). Vidare ses också varaktigheten av den omsorg som ges som central för att säkerställa att ensamkommande barn och ungdomar får en god psykisk hälsa samt möjligheter för att på sikt också ta hand om sig själva (självständiggörande). Hänsyn behöver också tas till barnets ålder, sårbarhet och därigenom deras olika behov (Stang 2008). Samtidigt finns det också en risk att en för ensidig fokus på ålder och mognad kan skapa orimliga skillnader i praxis gentemot yngre och äldre ensamkommande barn och unge. I en brittisk studie framkom t.ex. att det var de ensamkommande barnens ålder vid ankomst som kommit att bli den faktor som getts störst betydelse vid värderingen av olika omsorgsplaceringar. De barn som var yngst när de anlände blev därför också den gruppen som fick mest stöd och resurser. De yngre barnen fick därigenom en mycket bättre situation och godare utvecklingsmöjligheter på sikt, än de ungdomarna som var över 16 år när de anlände (Wade m.fl. 2005).

⁸ TMO perspektivet tar utgångspunkt i bl.a. traumalitteraturen och den australiensiska forskaren Howard Baths (2015) forskning om samt arbete med placerade barn. Safety, connections och coping utgör TMO-modellens tre centrala hörnstenar eller "pelare" ("the three pillars of transforming care") i arbetet med de placerade barnen.

Inte alla barn och ungdomar får ett positivt asylbeslut (Se t.ex. Migrationsverket 2016). Celikaksoy och Wadensjö (2016) visar också att asylbeslutet i många fall går att koppla mot ursprungsland: t.ex. fick majoriteten av de ensamkommande barnen med ursprung i Nordafrikanska länder avslagsbeslut, medan barnen med ursprung i Eritrea och Afghanistan oftast fick stanna. Hur resurs- samt myndighetspersoner bör agera för att säkra de barn som väntar på verkställighet, avvisning till ett annat Dublinland eller som väntar på att återvända är sålunda en viktig och konkret fråga. Enligt Eide och Broch (2010) framkom att ensamkommande barn som fått uppehållstillstånd ofta känner sig mycket tryggare än de barn och ungdomar som fått avslag. Bland de ungdomar som väntar på att återvända eller på att bli utvisade fanns tydliga tecken på en stegrande ohälsa. I en studie av Reijneveld m.fl. (2005) var ohälsa och ångest hos ensamkommande barn och ungdomar, som befann sig i väntan på avvisning, tydligt ihopkopplat med huruvida det fanns många restriktioner på det gruppboendet de bodde, ett för ensidigt fokus på deras återvändande, en bristande tillgång på språkutbildning samt om det fanns något integrerande arbete med lokalsamhället (Ibid). De barn som i denna period levde med färre restriktioner, som fick röra sig friare och delta i språkutbildning samt ha kontakter med lokalsamhället mådde bättre under väntan. Detta är fynd som torde vara viktiga att ta hänsyn till i en svensk debatt där det ibland finns förslag om att placera ensamkommande barn med avslagsbeslut på andra inrättningar än t.ex. barn som fått ett positivt beslut om uppehållstillstånd. Risk finns att en sådan strategi leder till en isolering av barn och ungdomar som befinner sig i en särskilt sårbar situation.

Många ensamkommande barn (båda bland de som fått uppehållstillstånd, som väntar på utvisning till ett annat Dublinland eller som fått avslag på sin asylansökan) försvinner från sin placeringsort. Några av dem väljer att göra detta för att bosätta sig med bekanta på andra platser, medan andra igen försvinner mer eller mindre spårlöst. Farhågor finns om att de barn som försvunnit riskerar att utnyttjas på olika sätt (Länsstyrelsen 2012, 2016. Situationen för de många s.k. marockanska gatubarnen är också en del av denna debatt). För de ensamkommande barnen som hunnit fylla 18 och som av olika anledningar själva väljer att flytta på sig är det viktigt att beredskap finns på den nya orten som kan erbjuda olika former av stöd om behov finns för det (se också rekommendationer från Socialstyrelsen 2013: 68f). Enligt Stretmo och Melander (2013) fanns det dock flera fall där den unge i och med sin flytt lämnats på bar backe av såväl den nya vistelsekommunen som den kommun de hade lämnat (Ibid: 195f).

Att ensamkommande barn och ungdomarna försvinner spårlöst är ett problem i flera europeiska länder. Enligt Länsstyrelsen (2012, 2016), SKL och Migrationsverket (2010: 35f) men också NGOs som Rädda Barnen (Press/Redd Barna Ungdom 2015), Ecpat och Unicef (2010: 20) m.fl. finns det en överhängande risk att dessa barn på olika sätt kan komma att utnyttjas som papperslös svart arbetskraft eller att de riskerar att bli offer för trafficking. Stretmo och Melander (2013) och Stretmo (2014) visar att vissa myndighets- samt resurspersoner istället när en bild av de försvunna ungdomarna som ”överlevare” eller ”vagabonder”, vana att klara sig själva och på väg någon annanstans och att detta också ibland legitimerar att de inte själv eftersöker var ensamkommande barn tagit vägen eller håller kontakten med dem. Oavsett anledning till barnens eller ungdomarnas försvinnanden eller avvikande är det viktigt att en handlingsberedskap finns för hur myndigheter såväl som resurspersoner bör agera när barn eller ungdomar försvinner (se också Länsstyrelsen 2012: 28). Stockholms län har utvecklat ett handlingsprogram som syftar till att formalisera agerande samt samordna olika aktörer och myndigheter när ensamkommande barn försvinner från sitt boende och motsvarande upplägg borde utvärderas samt eventuellt implementeras också i andra län; antingen det handlar om att direkt anmäla ett barn som försvunnet eller t.ex. att låta en god man eventuellt ha kvar sitt uppdrag för ett papperslöst barn eller ungdom (Jmf. Länsstyrelsen Stockholm 2016).

3.2 Skola och utbildning

Forskningen om barn med flyktbakgrund har också särskilt belyst skolans roll som en betydelsefull och hälsofrämjande arena i barnens liv (Eide och Broch 2010; Pastoor de Wal 2012; Hjern 2012; Lidén m.fl. 2013; Svensson och Eastmond 2013). Många av de ensamkommande barnen bär med sig smärtsamma upplevelser men också längtan till landet, platsen, familjen och vänner de lämnat (se också Eide 2005; Eide m.fl. 2012). Att leva i en asylprocess, med risken att få ett avslag, präglar såklart deras livssituation här (se också Elmeroth och Häge 64f) och skolan anses därför vara en normaliserande samt trygg struktur i deras nya vardagsliv (Pastoor de Wal 2012). Att kunna tillgodogöra sig en skolutbildning är dessutom också mycket centralt för barnens möjliga karriärvägar och arbetstillfällen senare i livet (Lundqvist 2010; Lidén m.fl. 2013).

Lundqvist (2010) visar i en genomgång av svensk skolforskning om ungas utbildningskarriärer att trots att barn med utländsk bakgrund överlag hyser mycket högre utbildningsaspirationer än andra elever, är gruppen fortfarande underrepresenterade i eftergymnasiala utbildningar. Av 25 åringar med utländsk bakgrund hade 35 % påbörjat högskolestudier under läsåret 06/07, medan motsvarande siffra för gruppen med svensk bakgrund var 46 % (Ibid: 21f). Trots hög skolmotivation fortsätter alltså inte ungdomar med utländsk bakgrund att läsa vidare på samma sätt som andra. Lundqvist förklarar denna diskrepans genom att visa på hur barn och ungdomar med utländsk bakgrund oftare kommer från hem med svagare arbetsmarknadsanknytning, lägre inkomster och lägre utbildningsnivåer. Detta ger barnen skilda socioekonomiska förutsättningar som får betydelse för deras studievälgval.

Det är dock värt att komma ihåg att barn med ”utländsk bakgrund” är en heterogen grupp bestående av såväl barn födda i Sverige av utrikesfödda föräldrar, barn som migrerat till Sverige under loppet av sin barndom, nyanlända och eller sent anlända, barn av arbetskraftsmigranter, flyktingar- eller asylsökande och ensamkommande barn och ungdomar. På samma sätt har de eleverna som skrivs in i introduktionsutbildningar också heterogena bakgrunder och generellt sätt mycket skilda förutsättningar att tillgodogöra sig skolundervisning. (Jmf Bunar 2010). Deras ålder vid tiden för migrationen till Sverige kommer också att prägla deras möjligheter att fullföra en grundskoleutbildning i Sverige.

Ensamkommande barn beskrivs ofta som en mycket skolmotiverad grupp samtidigt som de får slita mycket med sitt skolarbete för att lära sig ett nytt språk samt uppfylla kunskapskraven (Pastoor de Wal 2012). Ensamkommande barn och ungdomar beskrivs också som en grupp barn som utmärks genom att ha jämförelsevis mycket lite skolgång med sig innan flykten till Sverige samtidigt som kan finnas stora skillnader mellan barnen (Stretmo och Melander 2013 och 2014). Troligtvis har de ensamkommande barnens möjligheter till utbildning innan ankomsten till Sverige varit beroende på faktorer som ursprungsland, klasstillhörighet, ålder, kön och etnisk tillhörighet. Detta gör också att den skolberedskap barnen eller de unga har med sig kommer att variera beroende på mer övergripande migrationsmönster. Idag är situationen den att majoriteten av barnen som kommer till Sverige har sitt ursprung i Syrien, Afghanistan eller Somalia, länder som präglats av krig och oroligheter. Detta har så klart kommit att begränsa barnens generella möjligheter att få en kontinuerlig skolgång (Stretmo och Melander 2014). Dock är det en del barn och unga som berättar om att de redan hunnit gå klart en utbildning motsvarande

gymnasienivå (vilket har varit fallet för t.ex. några av de syriska ungdomarna⁹), fått privatundervisning, gått i koranskola eller i perioder gått i skola för papperslösa barn i Iran (så som en del av de Afghanska barnen som vuxit upp i Iran) (Jmf. också med Backlund m.fl. 2012).

Skolan har heller inget särskilt ansvar för de ensamkommande barnen, de finns istället bland de andra nyanlända barnen och ungdomarna i introduktionsklasserna. Eftersom majoriteten av de ensamkommande barnen är i åldersspannet 15 till 17 år är det också vanligare att de benämns som ”sent anlända barn” och skrivs in i grundskolans senare år (högstadiet) eller i introduktionsprogrammen inom gymnasieskolan. Introduktionsprogrammen kan se olika ut: i storstäderna där det finns många nyanlända elever kan det finnas särskilda introduktionsskolor med flera hundra inskrivna elever medan det på andra orter finns särskilda linjer inom t.ex. det individuella programmet (gymnasieskolorna) eller särskilda klasser (grundskolan) som jobbar med introduktionsutbildning (Stretmo och Melander 2014; se också Bunar 2010; Bouakaz och Bunar 2015; Zetterqvist Nelsson och Hagström 2016: 28ff).

Segregation och resursbrist är två faktorer som tydligt kan komma att begränsa ensamkommande barns möjligheter att tillgodogöra sig skolutbildning och integration i Sverige: flera studier vittnar om att introduktionsklasserna, vare sig de förläggs till särskilda skolenheter eller är klasser inom den ordinarie skolverksamheten, ofta blir parallellspår i en skola där svenska elever enbart umgås med andra svenska elever och där barnen i introduktionsklasserna är hänvisade till varandra (Elmeroth 2008; Bunar 2010, 2015).¹⁰ Att hinna med att lära sig ett nytt språk samt få godkänt i 8 till 12 olika ämnen innan fyllda 20 år något som såväl elever som lärare ser som en rejäl utmaning för många av de nyanlända eleverna generellt och de ensamkommande barnen speciellt (Stretmo och Melander 2013: 139f; 2014). Att heller inte få kunna läsa in olika ämnen på sitt modersmål eller att få tillgång till tolkresurs när det kan behövas är samtidigt andra faktorer som

⁹ Bland de ensamkommande barnen som ankommit Nacka kommun under perioden 2014-2016, hade några av ungdomarna redan hunnit fullfölja längre gymnasiala utbildningar innan deras ankomst till Sverige. (Stretmo *kommande*).

¹⁰ Nyanlända barn i de lägre årskurserna blir placerade inom ordinarie verksamhet i större utsträckning än de s.k. ”sent anlända” barnen (Bouakaz och Bunar 2015; Bunar 2015). Då de ensamkommande barnen och ungdomarna åldersmässigt ofta är hemmahörande i grundskolans senare årskurs eller i gymnasieålder, placeras de ofta i introduktionsverksamheter, lite vid sidan om ordinarie skolformer.

ytterligare kan försvåra för ensamkommande barn i svensk skola (Ibid). Bouakaz och Bunar (2015) visar också att tidigare kunskaper i vissa fall ej heller valideras på ett sätt som kommer de nyanlända eleverna till godo.

De Wal Pastoor (2012) beskriver skolan som ”en plats att vara” men också som ”en plats att lära” och framhåller med detta skolans dubbla betydelse: å ena sidan en samhällsstruktur som syftar till kunskapsfrämjande och samhällsocialisation och å andra sidan också en viktig social arena, där barn lär känna samt interagera med andra barn och vuxna. Gemensamt för många ensamkommande barn och ungdomar är att de har lämnat delar av sitt sociala nätverk bakom sig, att många av dem ger uttryck för att de ofta känner saknad efter föräldrar, familj och vänner. Skolan utgör därför en viktig mötesplats för att träffa andra barn, ungdomar och vuxna och för att bygga relationer och skaffa kompisar, samtidigt som skolan också kan skapa en känsla av normalitet och stabilitet i det ensamkommande barnets liv (Pastoor de Wal 2012; se också motsvarande fynd hos Bunar 2010 och Andersson m.fl. 2005 om skolans betydelse för nyanlända respektive asylsökande barn i en svensk kontext).

Intervjuer med lärare och pedagoger visar också på att ett pedagogiskt arbete med ensamkommande barn och ungdomar i fokus ställer krav på att skolan har en förståelse för vad det att befinna sig i olika faser av en asylprocess innebär (Stretmo och Melander 2013, 2014; Stretmo 2014; Svensson kommande). Ensamkommande barn lyfts ofta fram som en grupp som mår psykiskt mycket dåligt och som därför kan ha svårt att hänga med i undervisningen (de Wal Pastoor 2013; Stretmo 2014; Svensson kommande). Samtidigt är skolan en viktig arena för att hitta ett socialt sammanhang, en struktur på tillvaron och en potentiellt normaliserande faktor i deras liv. Att hitta ett sätt att bemöta barnens utsatta situation inom ramen för skolstrukturen blir en viktig utmaning för svensk skola (Stretmo och Melander 2013: 145). Tid och samvaro samt att lärare och pedagoger följer upp och bryr sig om lyfts fram som centralt för hur de ensamkommande barnen upplever sin skolsituation i såväl intervjuer från ungdomar som från lärare (Stretmo och Melander 2013; de Wal Pastoor 2013;).

3.3 Identitet

Identitet handlar mycket om vem vi känner oss som och vem vi vill vara men är också nära knutet till huruvida en individ känner sig erkänd av sin omgivning samt huruvida hans/hennes behov bemöts. Enligt filosofen Honneth (Heidegren 2009: 28) förutsätter utvecklingen av en personlig identitet, ett samspel mellan å ena sidan en positiv självrelation och å andra sidan olika former för erkännande; att erkännas i individens nära relationer, att erkännas som medborgare och att få social uppskattning är viktiga hörnstenar i detta. Barn och unga som upplever känslomässiga och beteendemässiga svårigheter och som istället för erkännande bemöts med missaktning (Heidegren 2009: 28-33) riskerar att utveckla en otydligare självbild och har ofta lägre självkänsla än andra jämnåriga (Socialstyrelsen 2006: 30). Erkännande jämte missaktning kan antingen bygga upp eller rasera en individs självuppskattning. Hur individen bemöts av sin omgivning har bäring såväl på identitet som på individens möjligheter att integreras i samhället (Eide 2005: 14). ”Erkännande” som begrepp syftar på skärningspunkten mellan individ och samhälle och förenar därigenom ett socialt perspektiv med ett individuellt eftersom det är i mötet med andra vi kan uppnå erkännande. Ensamkommande barns möjligheter att erkännas i det nya landet är också kopplade till frågor om makt, social exkludering och rasism i det mottagande landet (Wernesjö 2011).

I det följande ska vi försöka att koppla ihop den ovanstående synen på identitet med det vi har av kunskaper om ensamkommande barn och ungdomar. Enligt Watters (2008) är det viktigt att ensamkommande barn och ungdomar som en grupp inte homogeniseras och att det finns utrymme för att förstå att barnens önskemål och behov kan se mycket olika ut (jmf Wernesjö 2011) och att behov och önskemål också kan komma att ändras över tid. I en studie Watters genomförde kring ensamkommande ungdomar i London var det först och främst en önskan om att uppfattas som ”vilka barn som helst” i Storbritannien som kom till uttryck. Istället för att bli skjutsade till moskén eller komma i kontakt med kulturgemenskaper från deras egna ursprungsländer, önskade ungdomarna i stället att få ta del av brittisk ungdomskultur, få möjlighet att lära sig engelska, utbilda sig, träffa brittiska barn och unga samt komma till ett brittiskt familjehem. Liknande fynd gör Söderqvist 2013

i en studie av ensamkommande barn som lämnat dygnsvården.¹¹ Övriga svenska studier visar att ensamkommande barns önskemål ser olika ut, men att många gärna vill ta del av såväl ungdomskultur i Sverige som kunna hämta intryck från sina ursprungsländer. Ett kultursensitivt bemötande av ensamkommande barn och ungdomar måste därför ta hänsyn till att olika barn och ungdomar vill olika saker, har olika målbilder och att de kan identifiera sig på olika sätt (Söderqvist 2013; Backlund m.fl. 2014; Wernesjö 2014; Åkerlund 2016).

Stretmo (2014) visar i intervjuer med ensamkommande ungdomar att de är medvetna om de negativa bilderna av ensamkommande som finns i samhället, vilket gör att många positionerar sig som motsatsen; som legitima flyktingar och skötsamma ungdomar. Även om ”svenskhet” inte alltid lyfts fram som positivt av ungdomarna är de medvetna om att närhet till ”svenskheden” premieras i samhället och är något de förväntas närma sig. Stretmo tolkar utifrån ungdomarnas utsagor att de har internaliserat blicken och att de har utvecklat strategier för att ”utvärdera, döma, kontrollera och trycka undan” beteenden som positionerar dem i en avvikande kategori (Stretmo, 2014, s. 251, Jmf Söderqvist 2013; Åkerlund 2016)

Medan en enkätuppföljning av ungdomar som vuxit upp på boendet Semret i Västernorrland (Rosenberg m.fl. 2012) visade att de f.d. ensamkommande barnen numera hade flera svenska vänner i sin bekantskapskrets, hittades inte motsvarande i en studie genomförd vid FoU i Väst/GR: majoriteten av de intervjuade ensamkommande ungdomarna i denna undersökning uppgav här att de umgicks mest med andra ensamkommande barn och ungdomar de mött under tiden på flykt, under första tiden i Sverige, på boendet eller i introduktionsklassen. Liknande mönster var också framträdande i en studie av Nacka kommuns mottagande av ensamkommande barn och ungdomar (Stretmo *kommande*). Detta var mönster som dessutom också kom att hålla i sig också efter

¹¹ I FoU i Väst/GRs studie (Stretmo och Melander 2013) var det flera av de intervjuade ensamkommande ungdomarna som såg det som viktigt att komma i kontakt med svenska ungdomar, båda för att hitta vänner men också för att få det de såg som nödvändig träning i svenska. Andra ensamkommande ville istället ha stöd och hjälp att hitta kulturföreningar och för att komma i kontakt med unga i samma situation som dem själva.

det att några hade fyllt 18 och flyttat från HVB- eller familjehemmet (Stretmo och Melander 2013).¹²

Björnberg (2010, 2013), Wallin och Ahlström (2005); de Wal Pastoor (2013: 217) och Söderqvist (2013) visar t.ex. att ensamhet och erfarenheten av att inte få vara med när de andra barnen leker är vanlig bland nyanlända barn. I Backlund m.fl. (2012; 2014) talade vissa ensamkommande barn om hur de upplevt att begränsade svensk-kunskaper hindrat dem från att våga ta kontakt med eller att skaffa sig svenska kompisar. Detta gjorde att de medvetet sökte sig till landsmän istället (Ibid: 49-54). Att dela en språkgemenskap upplevdes samtidigt underlätta för de ensamkommande barnen att komma i kontakt med nya vänner samt knyta vänskapsband (Jmf Stretmo och Melander 2013).

Samtidigt som språk- eller ursprungsgemenskap möjliggör kontakter med landsmän eller andra barn och ungdomar på boendet, väcker detta också frågor om val eller hänvisning: Flera av de ensamkommande ungdomarna i FoU i Väst/GR-studien gav uttryck för att de gärna skulle vilja ha ”svenska” kompisar samtidigt som flera av dem också gav uttryck för att det kunde vara svårt att få tillträde till svenskar och en svensk ungdomsmiljö. Detta därför att de å ena sidan kände sig i underläge p.g.a. språket, och skam p.g.a. avsaknad av materiella resurser (se Andersson 2010) men också å andra sidan därför att de upplevt att svenskar hade ett fördomsfullt bemötande av t.ex. Afghaner eller Somalier (Stretmo 2014). Andra ensamkommande ungdomar hade uttryckligen önskat att få bo i ett svenskt familjehem för att på detta sätt lära sig svenska snabbare och för att komma i kontakt med svenskar, men hade sedan upplevt sig bli socialt isolerade i familjehemmet. Att bemötas med rasism och fördomar från familjehemsföräldrar eller jämnåriga var något som några av de ensamkommande ungdomarna i studien upplevt och som kommit att färga av sig på deras självkänsla samt tron på en framtid i Sverige (Stretmo och Melander 2013; Stretmo 2014; jmf också de Wal Pastoors 2013: 323 observationer av nyanlända barns lekmönster).

¹² Skillnaderna mellan situationen i Göteborgsregionen och Västernorrland kan bero på att barnen i Norrlandsstudien hade hunnit ”rota sig”: studien var en uppföljning av tidigare boende och de ensamkommande barnen var numera vuxna och hade fått uppehållstillstånd i Sverige. Barnen och ungdomarna i Göteborgsregionen däremot var i jämförelse rätt nyanlända och alla hade dessutom inte fått slutligt asylbesked.

En brittisk studie av ensamkommande barn och ungdomar i östra London visade att ett flertal av dem erfarit rasism och diskriminering i sitt vardagsliv (Sinha m.fl. 2008). Åkerlund (2016) visar i sin studie hur ensamkommande ungdomar ser sig som aktiva kontaktsökare i förhållande till svenska ungdomar, men att de samtidigt upplever att dessa kontaktförsök sällan ger avkastning. Istället knyter de sig därför an till andra ensamkommande eller barn och unga med migrantbakgrund (ibid: 71-71).

Att som ung människa inte uppleva sig få tillträde till det svenska samhället p.g.a. språk och utseende är något som kan upplevas som ett negativt erkännande av deras identitetsanspråk. Frågor om bemötande samt inkludering torde därför vara viktiga utmaningar för ett gott mottagande som syftar till att ge ensamkommande barn och ungdomar goda förutsättningar vidare. Mottagandet måste också ha en handlingsberedskap för att ta emot olika ensamkommande barn; där t.ex. funktionshinder, sexualitet, kön etc. ger barnen och ungdomarna vitt skilda möjligheter samt utmaningar i mötet med sin omgivning.

3.3.1 Ålder

Frågor om ålder anses ofta vara en väsentlig del av en individs identitet (Socialstyrelsen 2012; 2016b). I förhållande till de asylsökande ensamkommande barnen berör förstås åldersfrågan huruvida den sökande är att anse som ett barn eller inte. Som barn har individen under 18 år särskilda rättigheter som en vuxen asylsökande inte har. Frågan om ålder eller de ensamkommande barnens ”riktiga ålder” är något som därför poängteras i rapporter (Eriksson 2010) såväl som av aktörer involverade i mottagandet av gruppen (SKL och Migrationsverket 2010; Socialstyrelsen 2016b). Farhågor ur ett myndighetsperspektiv är förstås att ungdomar som är äldre än de utger sig att vara kan utgöra en belastning för kommunerna. Insatser ska dessutom också bedömas gentemot den unges mognadsnivå och utveckling vilket gör att det är mycket fokus på frågor om ensamkommande barns kronologiska ålder (Socialstyrelsen 2013a: 30; 2016b). Hos Migrationsverket är farhågan istället att personer som egentligen inte är att räkna som ensamkommande barn kan få ett uppehåll i Sverige på felaktiga grunder (se diskussion i Stretmo 2010; samt kommande, kring ålderstest och farhågor om strategiska migranter i Norge och i Sverige). I Dublinärenden är t.ex. huruvida en individ är över eller under 18 år ibland avgörande för om en överföring enligt Dublinförordningen kan komma i fråga

(Socialstyrelsen 2013a). Frågan om åldersbedömning har återigen kommit att aktualiseras och blossa upp i den offentliga debatten samband med ökningen av antalet ensamkommande barn och ungdomar under 2015 och diskussion pågår om tillämpningen av nyare metoder för att bedöma ålder (MR-röntgen av knä- och fotleder) (Socialstyrelsen 2016b).

Frågan om åldersbedömning borde dock troligtvis också fortsättningsvis avvägas och utvärderas utifrån ett barnperspektiv och intersektionellt analys (se liknande resonemang i Socialstyrelsen 2012 och 2016b). Enligt Watters (2005) och Eide och Broch (2010) vore det också önskvärt att man vid en s.k. ”helhetsbedömning” också väger in barnets beteende och sociokulturella faktorer samt den sårbara situation den ensamkommande befinner sig i för att på detta sätt säkra att barnets bästa kommer i förgrunden.

Det finns också en välgrundad farhåga om att tvivel kring huruvida ensamkommande barn ”verkligen är barn eller ej” färgar av sig på det generella mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar (Watters 2008; Kohli 2007; Eide och Broch 2010; Stretmo 2010; Socialstyrelsen 2016) vilket det troligtvis också gjort (Stretmo 2014) så till vida att barnens berättelser bemöts med misstro och tvivel (Jmf ”the climate of mistrust”, Crawley 2010; Watters 2008). Att få sin ålder ifrågasatt och bemötas med misstänksamhet är en smärtsam erfarenhet för många ensamkommande barn och ungdomar vilket Crawley (2010) visar i en intervjustudie om ensamkommande barns situation i UK (Jmf också med frågan om erkännande och avsnitt 3.4).

4. Fostran på distans – det vi vet om föräldrars delaktighet

Tolkningen av vad som utgör föräldrars förmåga att ta hand om sina barn är nära knutet till samhällliga idéer och normer kring å ena sidan vad som är god fostran och å andra sidan vad som anses utgöra god omsorg. Medan fostran handlar om att skapa framtida samhällsborgare (Johansson och Bäck-Wicklund 2012) är omsorg en social praktik som enligt Nordenfors (2012) förutom att bemöta någon annans behov också handlar om att varsebli behov samt att ta ett ansvar för dem: ”Det handlar också om att förhandla om hur och vem som ska möta behoven” (Nordenfors 2012: 74). Omsorgsförmåga, som kan beskrivas som en relationell aktivitet där moral, känsla och tanke är viktiga komponenter

(Ibid; se också Höjer 2001; Johansson och Bäck-Wicklund 2012), är samtidigt också ett nyckelbegrepp knuten till en skandinavisk välfärdsdiskurs. Enligt Engebrigtsen (2002; 2012) gör detta att myndighetspersoner samt resurspersoner ibland har svårt att förstå vad det är som gör att föräldrar i andra länder t.ex. fattar ett beslut om att skicka sitt barn till ett land långt borta och att dessa föräldrar istället borde få information om vad en flykt innebär samt förståelse för sina barns situation i det mottagande landet. Mot bakgrund av en skandinavisk välfärdsdiskurs där barn ses som (passiva) mottagare av omsorg och föräldrar som givare, kan bilden av barn som skickas iväg uppfattas som exempel på dåligt föräldraomdöme eller bristande omvårdnad. Engebrigtsen (2012) menar istället att omsorg som praxis måste ses som kontextuellt konstruerat och därför också tolkas kontextuellt (Engebrigtsens 2012: 165). I andra globala kontexter kan t.ex. barn uppfattas som såväl mottagare som givare av omsorg till exempelvis yngre syskon eller familjemedlemmar samt som bidragare till familjens försörjning. Genom att tala om ”skype motherhood” (eller ”skype parenthood” jmf Stretmo och Melander 2013; Melander 2015) menar Brunnberg m.fl. (2012) att föräldraskap och omsorgspraktiker kan göras trots det avstånd och den rumsliga begränsning som ligger i att befinna sig på skilda platser. Det behövs därför en känslighet inför vad det betyder att växa upp med sina närmaste på långt håll men också ett intresse från myndighetspersoner att inkludera föräldrar - om de finns i livet och barnen har kontakt med dem - i frågor som berör barnets situation i det nya landet.

4.1 Kontakten med biologiska föräldrar och syskon

Flera studier om ensamkommande barn (såväl som flyktingbarn och andra migranter generellt) sätter sökljuset på hur kontakter med eventuella släktingar eller kvarlevande föräldrar i hemlandet, eller andra länder, är viktigt såväl för deras hälsa, som för välbefinnande och välmående (Hessle 2009; Lidén 2013; Melander 2015).

Enligt Engebrigtsen (2002; 2012), Eide (2000; 2005; 2010), Hessle (2009) och Stretmo och Melander (2013) är det tydligt att kontakten med familjemedlemmar upplevs som ömsesidiga och värdefulla ur de ensamkommande barnens perspektiv.

Ensamkommande barn och ungdomar kan sägas ingå i s.k. ”transnationella familjenätverk”.¹³ Samtidigt som några av de ensamkommande barnen upplever kontakten via t.ex. Skype på nätet eller telefonsamtal som en källa till känslomässigt stöd från föräldrarna, berättar andra om hur de ibland kanske håller tillbaka med att berätta om hur de har det för att inte göra det svårare för en förälder som kanske befinner sig i en utsatt situation (Stretmo och Melander 2013; Melander 2015; Åkerlund 2016). Åkerlund (2016) visar också hur föräldrars förväntningar och saknad kan upplevas svår att hantera och ambivalent (Ibid: 59-62). Många barn och ungdomar bär också på en önskan om att hjälpa och stödja sin familj på olika sätt samtidigt som de också tvingas förhålla sig till att det kan vara svårt att ge den hjälp som de upplever behövs eller efterfrågas (Eide 2000; Engebrigtsen 2002, 2012.)

För barnen som har kontakt med föräldrar och/eller syskon känns det vidare också viktigt att ansöka om familjeåterförening. Att sedan inte beviljas detta upplevs ofta orättvist och obegripligt ur den unges synvinkel (Engebrigtsen 2002). Lidén (2013) pekar på att asylregelverk kan skapa väldigt ojämlika villkor för olika familjemedlemmar i en och samma familj (Ibid). Enligt Celikasoy och Wadensjö (2016) hade dock 27 procent av de ensamkommande barnen som kom under perioden 2003- 2012 fått minst en av sina föräldrar till Sverige. Det finns dock samtidigt stora variationer i andelen som förenas med sina föräldrar: Av de ensamkommande barnen från Afghanistan har 13 procent minst en förälder i Sverige. För de ensamkommande barnen med ursprung i Irak var dock samma siffra 28 procent och för barnen med ursprung i Somalia 31 procent. Få av de ensamkommande barnen som kom till Göteborgsregionen under 2008 fick en sådan klassning på sina uppehållstillstånd att familjeåterförening möjliggjordes, vilket försvårade för dem att i praktiken återförenas med sina närmaste (Stretmo och Melander 2013, Eide och Broch 2010 visar på motsvarande förhållanden i den norska kontexten). Exempelen

¹³ Migrationsforskning som studerar *transnationalism* fokuserar ofta på de band migranter utvecklar med såväl det ”nya” som ”gamla landet” *Migration* uppfattas som något naturligt och positivt. *Migranter* uppfattas som upphov till kulturella, politiska, ekonomiska aktiviteter som överskrider nationsgränser och anses spela en mer aktiv roll än i tidigare studier om migration. Det är dock enligt detta perspektiv aldrig på förhand givet att identiteter flyttas över till ”nya landet”. Ofta uppstår identiteter och grupptillhörigheter som refererar till båda länder istället: En känsla av utanförskap; att tillhöra eller stå lite utanför såväl ”här” som ”där”. Det är heller icke obetydligt vilka gränser som migranten har förflyttat sig över: Istället är just nationella regelverk av central betydelse för vilka typer av transnationalism som kan utvecklas. Nationella ideologier, lagar och regler i ”mottagarlandet” ger skilda villkor för olika grupper av migranter. (Se t.ex. Eastmond och Åkesson 2007 och Melander 2009)

illustrerar hur olika välfärdsystem, men också politiska beslut och ”vindar” inom ett mottagande land periodvis kan ge olika grupper av migranter väldigt skilda möjligheter (Melander 2009; Celikaksoy och Wadensjö 2016. Se också Backlund m.fl. 2014a). Som ensamkommande barn har de ensamkommande barnen och ungdomarna i Sverige en rätt att få en snabbare asylärendehantering, ett ändamålsenligt boende, en god man etc., men är samtidigt inte garanterade att få leva tätt inpå sina nära och kära igen (jmf barnkonventionen. Se Lidén 2013; Engebrigtsen 2002; 2013 för liknande resonemang).

Att som 16 årig komma till insikt om att hon/han kanske aldrig ska få leva tillsammans med sin mor eller far och/eller sina syskon igen väcker svåra känslor. Att inte heller kunde hjälpa familjemedlemmar som lever i utsatta situationer i andra länder med för dem kanske välbehövliga ekonomiska bidrag kan upplevas lika obegripligt (Stretmo och Melander 2013; Backlund m.fl. 2014a; Åkerlund 2016). Hur man bemöter sådana funderingar och de frustrationer och den sorg som det kan väcka hos de ensamkommande barnen är en klar utmaning för de människor som i sitt dagliga arbete ska försöka att stödja dessa barn på bästa sätt. Att på ett insiktsfullt och öppet sätt ta till vara kunskapen om de ensamkommande barnen samt förhålla sig till de synpunkter på deras fostran i Sverige som biologiska föräldrar kan ha är en annan utmaning för såväl socialsekreterare som andra aktörer i barnens nätverk. Eide (2000) visar t.ex. att de ensamkommande barn och ungdomar som riskerar att förlora ett transnationellt föräldrastöd är en grupp bland de ensamkommande som riskerar att fara mycket illa.

I Stretmo och Melander (2013) framkom att socialsekreterare å ena sidan tyckte det var viktigt att de ensamkommande barnen hade stadigvarande kontakt med sina föräldrar, men att de å andra sidan kände sig mycket ambivalenta till det de upplevde som för kravfyllda förväntningar på barnen från föräldrarnas sida och att de därför också nedprioriterade att ta kontakter med föräldrarna i frågor om barnens situation. Enbart ett fåtal av de ensamkommande barnen i FoU i Stockholmsregionens rapport (Backlund m.fl. 2012; 2014a) hade kommit i kontakt med sina släktingar.

Några av barnen i studien visste heller inte om att de hade rätt att få stöd hos Migrationsverket eller socialtjänsten för att leta reda på familjemedlemmar.¹⁴

Det torde vara ett viktigt utvecklingsområde för aktörer involverade i de ensamkommande barnens vardagsliv att tänka kring hur kontakter med föräldrar bäst understöds. Föräldrar och syskon kan dessutom vara viktiga källor till information och kännedom om barnens tidigare historia och behov. Jämför detta med att få tillgång på ”tjocka” respektive ”tunna” ”berättelser” om och av de ensamkommande barnen, för att på detta sätt kunna kartlägga deras behov och sätta in goda insatser (Kohli 2006a, 2006b, 2007). Samtidigt som det är avgörande för de barn som har föräldrar i livet att återskapa kontakter med detta nätverk, är det också viktigt att barnen bemöts med en förståelse för vad det kan innebära att växa upp med sina anhöriga på andra platser. Det blir också viktigt att utveckla stödstrukturer för de ensamkommande barnen som inte har något transnationellt familjestöd eller som inte vill komma i kontakt med anhöriga. Förbättrade stödinsatser kan också behöva utvecklas för de barn och ungdomar som senare eventuellt beviljas familjeanknytning och som kan återförenas med sina anhöriga i Sverige (Socialstyrelsen 2013a, 2013b).

5 Nätverk och miljö

Utveckling måste förstås utifrån ett helhetsperspektiv där hänsyn tas till exempelvis boendeförhållanden, familjers ekonomi och arbetssituation, sociala nätverk samt integrering i samhället (Socialstyrelsen 2006: 35, 2013). Faktorer som kön, geografisk härkomst och tillhörighet,¹⁵ sexualitet, funktionsnedsättningar, klass etc. samvarierar och ger olika förutsättningar och konsekvenser för individen (Elmeroth 2012). I förhållande till de ensamkommande barnen och ungdomarnas situation går det att tolka ”nätverk och miljö” i relation till det mottagande de får i sitt vardagsliv efter det att de har anlänt i

¹⁴ Det är svårt att dra slutsatser på ett jämförelsevis litet material: Varför flera av barnen i Göteborgsregionen hade kommit i kontakt med sina anhöriga än barnen i Stockholmsstudien beror troligtvis snarare på tillfälligheter än skillnader i systematiskt arbete med de ensamkommande barnen. Betydelsen av att ha en kontinuerlig kontakt med nära och kära kan dock troligtvis inte underskattas (Jmf Watters 2012).

¹⁵ Faktorer som geografisk härkomst och eller tillhörighet brukar ofta betraktas som viktiga delar av det som i sociologiska termer omtalas som ”etnicitet” (Se t.ex. Wikström 2009)

Sverige men också i förhållande till ett nätverk av eventuella familjemedlemmar här eller i andra länder (se avsnitt 4).

Mottagandet av ensamkommande barn syftar till att kompensera frånvaron av föräldrar och kontaktnät i Sverige genom att olika myndighetspersoner och resurspersoner på olika sätt träder in i föräldrar och familjs ställe. Vardagslivet kring ensamkommande barn berör sålunda aktörer från socialtjänsten, boende eller familjehem, gode män, skolan och hälso- och sjukvårdspersoner men också släktingar om de finns i Sverige etc.

5.1 Socialtjänsten

FoU enheterna i Stockholmsregionen har i sin ERF-studie (Backlund m.fl 2012: 2014b) undersökt bl.a. socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och slår fast att ensamkommande barns och ungdomars situation bäst kännetecknas genom paradoxen i att de har många vuxna stöd- och resurspersoner runt sig samtidigt som en farhåga är att ingen aktör har eller tar något övergripande ansvar för dem och deras vardagsliv i Sverige. I och med detta finns det en risk att de ensamkommande barnen också blir och är ensamma barn i Sverige. Socialtjänsten beskrivs dessutom som ibland rätt så restriktiv med att ge insatser och stöd och att socialsekreterare ibland ger uttryck för att de i många fall också har mycket begränsade erfarenheter av att arbeta med just ensamkommande barn (Backlund m.fl. 2012). Detta resulterar i en syn på just de ensamkommande barnen som annorlunda och mycket olika andra barn socialtjänsten möter i sitt dagliga arbete (jfr detta med Kohlis slutsatser från sin studie av brittiska socialarbetares arbete med ensamkommande barn och ungdomar. Ibid 2006a, 2006b, 2007 och Stretmo 2014). En annan överhängande risk är också att det inte finns något nätverk kring det ensamkommande barnet när hen fyllt 18 eller 21 och det offentligas ansvar tagit slut (se också Nilsson 2010 och Söderquist 2012).

I andra studier framkommer istället att socialsekreterare ofta i praktiken tar ett ganska brett ansvar för ensamkommande barn och ungdomar och att det bland annat innebär att kompensera för att andra centrala aktörer brister i sitt arbete med ensamkommande barn (Stretmo och Melander 2013; Stretmo kommande). Om t.ex. den gode mannen eller boendet brister i sin uppföljning måste socialsekreteraren ta ett större ansvar för att se till barnets bästa (se Nilsson 2010 för liknande resonemang; se också t.ex. Stretmo och Melander 2013 för hur en socialsekreterare i ett fall fick gripa in när en flicka blivit

undernärdd på sitt boende och bl.a. också erbjuda denna flicka extra samtalsstöd samt tätare uppföljning). Backlund (2014b) poängterar också att trots att arbete med ensamkommande barn blivit en integrerad del av socialtjänstens arbete; uppfattar ofta socialsekreterarna som jobbar med gruppen att de gör ett slags pionjärbete i socialtjänstens utkant (Ibid: 62f). Organisatoriskt befinner sig samtidigt flera av de socialsekreterare som jobbar med ensamkommande barnärenden i ett slags andra rum: ibland sitter de med kommunens övriga barn-och familjeenhet, medan de andra gånger inte gör det (Se t.ex. Stretmo kommande).

Inspektionen för vård och omsorgs tillsynsrapport avseende år 2015 visar på brister i kommunernas utredningar gällande barn och unga. Att kommunerna inte på ett tillräckligt snabbt eller bra sätt har kunnat utreda barn och unga i behov av samhällets stöd har lyfts fram även tidigare år (se t.ex. Socialstyrelsens tillsynsrapport 2012). Men det är också tydligt att många fler kommuner än tidigare inte har kunnat upprätthålla detta uppdrag i och med ökningen av antalet ensamkommande under 2015.

5.2 Boende

Ensamkommande barn och ungdomar är huvudsakligen placerade på två sätt: på ett HVB-hem eller i ett familjehem (Socialstyrelsen 2013a: 43).¹⁶ Dock framkommer kanske inte vid en första anblick de stora skillnader som kan finnas mellan de två huvudsakliga boendeformerna.

5.2.1 Familjehem med och utan släktanknytning

I FoU i Väst/GR:s studie bodde en majoritet av barnen med sina släktingar. Detta visade sig också vara den placeringsform som hade den största varaktigheten i jämförelse med offentligt anordnade familjehem eller placering på HVB. Barnen och ungdomarna i

¹⁶ Sedan den 1 januari 2016 kan ungdomar som befinner sig i åldersspannet 16-20 placeras på ett s.k. "stödboende". Där ungdomarna inom trygga ramar ska kunna förberedas för ett självständigt liv. Ett stödboende skiljer sig från HVB-strukturen så till vida att den inte ska vara en så vittgående insats som HVB (Socialstyrelsen 2016a). Det finns dock lite forskning kring denna nya boendeform, varför jag inte inkluderat stödboendeformen i denna forskningsgenomgång.

Med *familjehem*, avses här också *jourhem*: vilket är ett familjehem, där barn och ungdomar placeras i väntan på en mer stadigvarande familjehemsplacering.

nätverksfamiljerna flyttade i snitt färre gånger än barnen i jämförelsegruppen. Enligt intervjuer med socialsekreterare och gode män finns det flera fördelar med nätverksplacering i en nätverksfamilj: barnen känner eller har kännedom om den/de de ska bosätta sig med, de pratar samma språk och släktingarna kan underlätta kontakten med den biologiska familjen (om den finns kvar) (Stretmo och Melander 2013, jmf också Andersson 2001). Den internationella forskningen kring placerade barn stödjer att en placering i nätverkshem har större kontinuitet i jämförelse med offentligt anordnade familjehem (Igelhart 1994; Scannapieco m.fl. 1997; Holtan 2005; Chamberlain m.fl. 2006; Testa 2002 och Farmer 2009).

Enligt Fälldin och Strand (2010) ger flera gode män samtidigt också uttryck för farhågor med att utöva godmanskap för ensamkommande barn placerade med släktingar. Liknande betänkligheter hystes också av socialsekreterare och gode män i Stretmo och Melanders (2013) studie. Nackdelar med placeringsformen handlar mycket om övergripande strukturella förhållanden, såsom knappa ekonomiska resurser, trångboddhet och/eller arbetslöshet hos släktingfamiljen, att de som nyanlända själv kan befinna sig i en asylprocess etc. (se också Andersson 2001). Flera socialsekreterare betonar därför vikten av att kunna stödja/kompensera släktingfamiljerna t.ex. ekonomiskt eller genom handledning (Stretmo och Melander 2013). I vissa stadsdelar/kommuner utgår dock inte samma ersättning till släktingfamiljerna som till de offentligt anordnade familjehemmen. Handledning av släktinghemmen är också ett eftersatt område eftersom det i vissa kommuner/stadsdelar ses som såväl resurs- som tidkrävande att handleda genom tolk (Ibid). Gunnarsson (2008) visar att socialtjänsten dessutom inte alltid gör samma grundliga utredningar av nätverkshemmet i jämförelse med andra familjehem. Socialsekreterarna är ofta ambivalenta till att placera barn i nätverksfamiljer med släktanknytning också därför att de fruktar att barnen p.g.a. tacksamhet kan ha svårt att föra fram kritik mot släktinghemmet (Andersson 2001; Stretmo och Melander 2013; Stretmo 2014). Likande tankar lyfter också ensamkommande barn fram i intervjuer samtidigt som de säger sig uppleva en familjehemsplacering i nätverksfamiljen som mindre villkorat än en placering i ett offentligt hem (Stretmo och Melander 2013: 85-87; 178-181; Melander 2015).

Vad som kvarstår är att socialtjänsten i vissa fall verkar ha svårt att följa upp de ensamkommande barnen i nätverksfamiljerna på samma sätt som i andra boendeformer (Unicef 2010; Gunnarsson 2008). Detta kan ha olika förklaringar; socialtjänsten blir i

mindre grad involverad i frågor som berör barnens vardagsliv men det kan också vara att socialsekreterare av olika anledningar inte följer upp barnen i nätverksfamiljerna på samma sätt som andra placerade barn (Jmf Unicef 2010; Andersson 2001; se också Stretmo och Melander 2013).

Familjehem i offentlig regi upplevs av flera intervjuade socialsekreterare och gode män som den mest önskvärda placeringsformen för de ensamkommande barnen. Enligt socialsekreterare har t.ex. de ensamkommande barnen ofta inte sådana problem att en placering på behandlingshem är motiverad eller nödvändig (Jmf med ”att komma till en riktig familj”, Stretmo och Melander 2013: 178; Höjer 2001; Stretmo 2014). Det är också den vanligaste placeringsformen bland placerade barn i Sverige (Socialstyrelsen 2013a: 43) samtidigt som HVB brukar vara det vanligaste boendet för ensamkommande barn och ungdomar (Ibid. Se också Eriksson 2010). Att därför inhysas på ett boende med en klar behandlingsprofil samt tillsammans med barn och ungdomar med uttalade beteendesvårigheter eller missbruksproblematik skulle kunna vara direkt skadligt, enligt socialsekreterarna (Stretmo och Melander 2013). Sedan anses familjehemmet kunna erbjuda de ensamkommande barnen en befintlig familj och därigenom ett nätverk av vänner och släktingar samt god språkträning och önskvärd samhällsinformation (se också Eide och Broch 2010 för hur barn placerade i fosterfamiljer får större kontinuitet i omsorg och placering; se också Höjer 2001). På minussidan framlyfts att det ofta är svårt att engagera familjehem.

Samtidigt pekar andra studier på problemet med att kommuner ibland ”låser” sig till en bestämd typ av boendeform. Ur ensamkommande barns perspektiv är det offentliga familjehemmet i vissa fall en lyckad placering medan den i andra fall kan upplevas som ett villkorat boende där den unge kan riskera att inte få stanna kvar om inte hen visar tacksamhet och följer alla av familjehemmets föräldrar uppsatta regler (Stretmo och Melander 2013). Backlund m.fl. (2012) visar i sin studie att barnets boendebehov också kan komma att ändras och att det är viktigt att socialsekreterare är lyhörda för detta.

5.2.2 HVB-hem

Enligt Socialstyrelsens tillsynsrapport 2012 har majoriteten av alla HVB-hem i Sverige uppföljningsplaner avseende vård respektive insats, dock finns det stora skillnader avseende kvaliteten på uppföljningsarbetet. Tillsynen visar vidare att HVB-hem för

ensamkommande barn oftare har större brister än andra (Jmf. Inspektionen för vård och omsorg 2016).

Enligt Stretmo och Melander (2013) flyttade de ensamkommande barnen som bodde i HVB-hem eller i offentligt anordnade familjehem i snitt fler än två gånger och en stor del av barnen omplacerades fler än fyra gånger (se liknande fynd i Gunnarsson 2008). Barnen som hade ett s.k. ”transitboende” (HVB-hem i väntan på kommunplacering) som första boende flyttade i snitt flest gånger. Vilket också verkar rimligt givet att de förväntades flytta minst en gång. En stor grupp av barn och unga bytte samtidigt boende fler gånger (Stretmo och Melander 2013).

Vad beträffar HVB-hemmen är det stora skillnader mellan de olika aktörerna: vissa HVB-hem drivs i kommunal regi, vissa finns som kommungemensamma initiativ i bolagsform medan andra drivs som helt privata inrättningar. Vissa av de HVB-hem som riktar sig direkt till ensamkommande barn är förhållandensvis glest bemannade (vilket är vanligt när det gäller s.k. transit/asylboenden) och har en mycket stor omsättning på såväl barn och ungdomar som personal medan andra är mindre och mer vårdinriktade boendeenheter (Se också Stretmo kommande).

Det fanns könsskillnader i det materialet som FoU i Väst/GR tog fram avseende ungdomar och placeringsform för de ensamkommande barnen som kom till Göteborgsregionen under 2008 (varav majoriteten finns kvar i systemet också 2013); pojkar blev i större utsträckning placerade på transit/asylboenden medan flickorna placerades på mer vårdinriktade HVB-hem vid tiden för första placeringen (Stretmo och Melander 2013). Vid tiden för den sista materialinsamlingen var flera av flickorna bosatta i eget boende medan pojkarna i större utsträckning var placerade på mer behandlingsorienterade HVB-inrättningar.¹⁷ Få barn under 14 år placerades på HVB-hem, men blev istället oftast placerade i familjehem (Ibid).

De stora skillnaderna i kvalitet som HVB-hemmen speglar togs också upp i Socialstyrelsens tillsynsrapport 2012. Enligt FoU i Väst/GR:s studie (Stretmo och Melander 2013) har flera av de HVB-hem som riktar sig mot ensamkommande barn ett fokus på sin roll som ”samhällsorienterare” samt ”lots i vardagen”: Lite arbete görs med ett

¹⁷ Denna könsskillnad avseende boendeformer är i sig intressant, och borde föranleda vidare forskning.

mer vårdinriktat fokus trots att personal, gode män, lärare samt hälso- och sjukvårdspersonal samstämmigt slår fast att detta är en grupp med mycket psykisk ohälsa. Stor vikt läggs av många HVB-hem på att självständiggöra den unge genom att lära ut färdigheter såsom tvättning, städning, vikten av att hålla tider etc. Barnen ska riktas mot sysselsättning snarare än sysslolöshet (Jmf FoU Västernorrland). Träning såsom gym och fotboll anses göra gott, båda ur ett individperspektiv med hälsa och välmåendenaspekter i centrum såväl som ur ett integrationsperspektiv (Engebrigtsen 2002). Samtidigt lever barnen och ungdomarna ofta under mycket snäva ekonomiska villkor, vilket bland annat försvårar för ungdomarna att delta i idrottssammanhang utanför det som erbjuds dem från boendets sida (som ofta styrs upp kring vad boendepersonalen har som intresseområden). Söderqvist (2014) visar bl.a. hur den ojämna maktpositionen mellan de ensamkommande barnen vice-a-vice boendepersonalen och de regelverk som kringgärdar en offentlig inrättning står i vägen för att skapa ett ”hem” av en institution.

Det kan finnas anledning att ifrågasätta HVB-hemmens inriktning mot ett ensidigt självständiggörande och bort från ett behandlande arbete. Hälso- och sjukvården nämner exempel där barn och unga behöver mediciner och där boenden kan behöva förstärkning av kunnig personal för att omhänderta barnen på bästa möjliga sätt. Studier visar också att unga vuxna ensamkommande riskerar att prompt stå utan stöd från samhället efter sin 18 års dag eller efter att de fyllt 21 år (Nilsson 2010; Söderqvist 2012; Stretmo och Melander 2013). Engebrigtsen (2002) frågar sig om HVB-hemmens fokusering på sport och sysselsättning också är ett uttryck för en lekmanadiskurs som ser med skepsis på terapi och behandling och istället ensidigt betonar arbete och ansvar som en nyckel till inkludering, självständiggörande och psykiskt välmående (Ibid: 80).

Det är återigen viktigt att poängtera de stora skillnader som finns mellan olika HVB-hem vad angår barn och ungdomars medbestämmande och möjlighet att själv aktivt utforma sitt boende (Nilsson 2010). Vissa boenden poängterar hur barnen får vara delaktiga i att sätta upp regler samt bestämma menyn på boendet, medan andra grupphem är tydliga med att det är ”fel” att barnen får ha ett medbestämmande om t.ex. maten (Stretmo och Melander 2013; se också Söderqvist 2012). Warman, Kohli och Connely (2011) visar i en brittisk studie av ensamkommande barn och ungdomar att mat som sådan har betydelser som sträcker sig långt utöver att handla om näringslära och att undvika hunger, istället är matlagning och måltider viktiga hörnstenar i social interaktion. För barn och ungdomar

som hamnat i ett nytt land med nya vanor och annorlunda mat, kan det att själva aktivt få vara med att utforma måltider skapa en känsla av sammanhang och kontinuitet i vardagslivet. Det är särskilt frågor om halalköttet och/eller det Etiopiska surdegsbrödet Injera's vara eller icke vara som väcker motsättningar mellan personalens bestämmelser och de ensamkommande barnens önskemål (Stretmo och Melander 2013: 93; Stretmo 2014; Stretmo kommande).

Backlund m.fl. (2012, 2014a) betonar vikten av att barnens och ungdomarnas individuella behov sätts i förgrunden när det ska beslutas om boendeinsatser. Vad som också är viktigt enligt dem är att kommunen och socialtjänsten är lyhörda för vad det betyder att befinna sig i olika faser av en asylprocess samt att behov kan omvärderas under loppet av en barndom och ungdomstid.

I FoU Malmö stads (Malmsten 2012) studie är det istället ensamkommande barns egna erfarenheter av att ha bott på ett s.k. transitboende som sätts under lupp. ”Transitboendet” är menat som en form av temporärt HVB-hem där ensamkommande barn och ungdomar bosätts i väntan på att tilldelas en placeringskommun. Studien visar att barnen och ungdomarna genomgående uttrycker att de är mycket nöjda med hur tiden på transit sett ut och den hjälp och det stöd de har kunnat få från vuxna anställda där. Samtidigt vittnade intervjumaterialet också om att de ensamkommande barnen och ungdomarna ofta mådde psykiskt mycket dåligt medan de väntar på att få uppehållstillstånd eller efter att de fått ett beslut om avvisning. Malmsten (2012) menar att personalen på transitboenden behöver tydliggöra sina olika roller gentemot barnen, få bättre kunskaper om såväl asylprocessen som träning i att samtala med barn. Att låta barnen och ungdomarna få känna större delaktighet i sitt vardagsliv på gruppboendet är också centralt enligt FoU Malmö stads studie. Trots att vistelsen på ”transit” är tänkt som mycket kortvarig (max 14 dagar) finns det barn och ungdomar som stannar där över längre perioder, vilket gör att transitboendet också måste ha beredskap för långa vistelsetider samt för vad det att leva i ovisshet kan innebära för barn och ungdomar. Barn ombudsmannen (2016) studie visar att de tendenser som gick att skönja i Malmstens rapport har satts på sin spets under den situationen som rådde och när bristen på anvisningsplatser var stor under 2015.

5.3 De gode människens arbete

De gode människens roll i mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar kan inte underskattas: ”den gode mannen har befogenheten att verka och besluta kring barnet eller den unge på samma sätt som en legal vårdnadshavare” och ska fungera som ett viktigt nav mellan barnet eller ungdomen och olika myndigheter samt se till barnets bästa under asyltiden (Fälldin och Strand 2010: 31, Socialstyrelsen 2013a: 99). Enligt lagstiftningen innebär den gode människens roll att hen inte har någon försörjningsskyldighet gentemot barnet eller att den gode mannen själv ska bemöta barnets omsorgsbehov på en daglig basis (Ibid). Istället blir den gode människens roll och funktion att vara en ”intresseföreträdare” men också en ”kritisk granskare” av den omsorg det ensamkommande barnet eller ungdomen får i sitt familje- eller HVB-hem (Stretmo och Melander 2013: 146-149). Att inte ha en god man som engagerar sig i ens skolgång eller livssituation eller att förlora stödet från sin gode man är något som såväl ensamkommande barn, stöd- och myndighetspersoner ser som risker (Gunnarsson 2008). För de ensamkommande barn och ungdomar som är s.k. Dublinärenden kvarstår den gode mannen som den person i nätverket som t.ex. ska fylla rollen som offentligt ombud, leta reda på undantag i Dublinförordningen samt överklaga beslutet. Detta kan också ställa krav på särskilda kompetenser hos de gode människorna som ligger utanför det som tillskrivs uppdraget (Stretmo och Melander 2013; Gunnarsson 2008).

När barnet eller den unge får uppehållstillstånd upphör den gode människens uppdrag och istället ska en särskild förordnad vårdnadshavare utses. I vissa fall är det den gode mannen som då fortsättningsvis tar över rollen som särskild förordnad vårdnadshavare (Fälldin och Strand 2010: 57, 60f). Att få behålla sin gode man också efter det att den unge eventuellt avvikit har också lyfts fram i FoU i Väst/GRs studie som en åtgärd som införts i vissa kommuner med syftet att skydda ungdomar i ett särskilt utsatt läge (Stretmo och Melander 2013).

5.4 Hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvården är också en av de centrala aktörerna i nätverket kring ensamkommande barn och ungdomar. Samtidigt som detta är en myndighet som inte har något egentligt ansvar för just denna grupp så kommer vårdcentralerna i kontakt med ensamkommande barn i samband med hälsoundersökningen, BUP-mottagningarna när

barn och ungdomar mår psykisk dåligt och skolhälsovården. Skolhälsovården blir ofta sittande som den enskilda aktör som får stödja ensamkommande i kontakter med myndigheter efter det att de fyllt 18 år (Jmf Stretmo och Melander 2013; Dalbring 2016).

I FoU i Väst/GRs (Stretmo och Melander 2013) genomgång av hälso- och sjukvårdens arbete sattes sökljuset på flera olika dilemman: Att samtala med barn som inte pratar svenska var en stor utmaning, att följa upp barnen efter det att de anlät samt samverkan mellan olika vårdinstanser var en annan.

Tolkproblematiken är inte generell för vårdsektorn, men eftersom hälso-kartläggningar ofta kommer att beröra sensitivt material blir frågan särskilt viktig. Att dessutom kunna föra ett samtal om sin kropp, sitt mående och sin hälsostatus på ett språk individen behärskar torde vara viktigt. Enligt Keselmans (2013) studie av tolkning under asylintervju är det dock stora skillnader i kvalitet mellan auktoriserade och icke-auktoriserade tolkar. De icke-auktoriserade tolkarna tolkade ibland de ensamkommande barnens eller ungdomarnas utsagor till deras nackdel eller tappade bort viktig information. Att alltid anlita auktoriserade tolkar är Keselmans rekommendation. Intervjuer med hälso- och sjukvårdspersoner visar dock att vården ibland undviker att anlita tolk p.g.a. kostnader och att det kan vara svårt att få tag i tolk (Stretmo och Melander 2013; se Backlund m.fl. 2012; Malmsten 2012 och Stretmo kommande för mer om de dilemman som tolkproblematiken generellt väcker).

6 Hur går det för ensamkommande barn? Avslutande reflektioner

En genomgång av forskningsläget kring ensamkommande barn och ungdomar visar att gruppen kan behöva insatser som både syftar till självständiggörande och till att ge omsorg efter behov. Forskningen uppvisar en grupp av barn och ungdomar som har en utsatthet för psykisk ohälsa och som därför kan behöva behandlande insatser (se t.ex. Wallin och Ahlström 2005; Olin 2014; Nyberg 2016; Dahlbring 2016) samt stöd för att må bra på sikt. Att se den speciella situation det ensamkommande barnet befinner sig i och samtidigt

också hur ensamkommande barn är som vilka barn som helst är en utmaning för ett värdigt mottagande och viktiga förutsättningar för barnen och ungdomarnas vidare liv i Sverige.

Några äldre bidrag till den svenska kunskapsbasen om ensamkommande barn som försökt besvara frågor om ensamkommande barns och ungdomars utvecklingsgång är bland annat Rädda Barnens rapporter (Brändler 2004, Gunnarsson 2008) men också Wallin och Ahlström (2005), Nilsson (2010) och Hessle (2009). Studierna visar att många ensamkommande barn huvudsakligen verkar må bra på längre sikt och förefaller integreras i det svenska samhället, men att det samtidigt är viktigt för deras hälsa och välbefinnande att de får stöd till att upprätthålla kontakter med sina nära och kära i hemländerna eller på andra platser i världen (se också diskussion under avsnitt 4 i denna genomgång samt Watters 2008, 2012). FoU Västernorrlands (Rosenberg m.fl. 2012) uppföljning av hur det har gått för de barn och ungdomar som under perioder av sin uppväxt varit bosatt på den s.k. boendeverksamheten Semret visar också att majoriteten av dem genomfört en gymnasieutbildning samt att de verkar ha etablerat sig i Sverige.

Celikaksoy och Wadensjö (2015a, 2015b) visar samtidigt i sin ganska färska kartläggning av ensamkommande barn på den svenska arbetsmarknaden att majoriteten av de ensamkommande barnen är inskrivna i någon utbildningsform i åren efterföljande sin ankomst till Sverige. Efter fyllda 20 år är tendensen den att fler av de unga ensamkommande kvinnorna är kvar i utbildning medan de unga ensamkommande männen arbetar i större utsträckning. Av den lilla grupp som varken befinner sig i arbete eller utbildning är det dock flera unga ensamkommande kvinnor än män (2015 a: 21). Det finns också stora könsskillnader mellan typ av sysselsättning (kvinnorna jobbar i stor utsträckning inom vård och omsorg, medan männen återfinns i okvalificerade serviceyrken), vilket troligtvis också speglar den könssegregering som råder på den svenska arbetsmarknaden i stort (Celikaksoy och Wadensjö, 2015b). Vad som vidare framgår av Celikaksoy och Wadensjö (2015a, 2015b) studier är att många av de ensamkommande återfinns i traditionella s.k. arbetaryrken eller arbeten som inte kräver särskild yrkesutbildning. Vidare är det intressant att notera att de ensamkommande unga vuxna på sikt verkar vara i sysselsättning i större utsträckning i jämförelse med unga vuxna som kommit till Sverige med sina familjer från samma länder/regioner (Ibid: 11f).

Samtidigt som ovanstående studier delvis går att tolka som framgångssagor finns det samtidigt anledning att tolka resultaten med försiktighet. På samma sätt som samhällets

bilder av och inställning till t.ex. flyktingar och migranter och ensamkommande barn förändras (se liknande resonemang i Elmeroth 2008) kan det vara viktigt att komma ihåg att migranters olika villkor och förutsättningar hela tiden påverkas och formas genom detta.¹⁸

Majoriteten av de ensamkommande barnen och ungdomarna som anländer idag kommer istället huvudsakligen från länder utanför Europa, de är icke-vita, många av dem är muslimer och utsätts ofta för diskriminering och rasism (Socialstyrelsen 2006b; Elmeroth 2008: 52). Enligt BRÅ (2013) har dessutom t.ex. antalet anmälda hatbrott riktade mot afro-svenskar ökat i Sverige under senaste år. Enligt Celikaksoy och Wadensjö (2015b) framkommer också skillnader mellan arbetsmarknadskarriärer beroende på de ensamkommande unga vuxnas ursprungsländer: de ensamkommande barn som på sikt verkar ha de bästa möjligheterna på den svenska arbetsmarknaden var de unga vuxna med ett ursprung i Afghanistan.

Flera av barnen i Hessles (2009) kohortstudie kom dessutom till släktingar i Sverige (enbart en tredjedel av barnen i Hessles studie var helt utan släkt och vänner i Sverige vid ankomsten). Betydelsen av att ha ett nätverk av släktingar eller att själv bilda familj ganska tidigt framträder som viktigt vid en närmare läsning av Hessles (Ibid) genomgång. Celikaksoy och Wadensjö (2016) tolkar t.ex. den högre sysselsättningsgraden bland de ensamkommande med afghanskt ursprung, med att gruppen som sådan är stor i Sverige. Vilket kan tyda på att etniska nätverk har hunnit utvecklas. I fallet med Semret betonas t.ex. hur arbetet med en uppföljande verksamhet - ett s.k. mobilt team – (uppföljning av de unga vuxna som så småningom flyttat ifrån HVB-hemmet till eget boende) har varit viktigt. 90 % av Semretbarnen använde sig av detta mobila team efter det att de lämnat Semrets dagliga verksamhet (Rosenberg m.fl. 2012: 41).

Hessles (2009) och FoU Västernorrlands studie (Rosenberg m.fl. 2012) pekar kanske på några av de formativa moment för en eventuell smidig övergång till vuxenlivet för de

¹⁸ De barn som t.ex. fanns i mottagningsystemet när Hessle (2009) genomförde sin första kartläggning (under 90-talets senare halvt) eller sedan Semret startade upp sin verksamhet är sålunda heller inte de samma ensamkommande barn och ungdomar som finns där idag. Under 90-talet tog t.ex. Sverige emot många barn och ungdomar från det f.d. Jugoslavien. Flera studier stödjer att just denna grupp av barns integration samt inträde i det svenska samhället överlag har varit ganska smidig (se t.ex. Bunar 2010).

ensamkommande barn och ungdomar som lämnar samhällets vård som såväl Kohli (2006a, 2006b, 2007) och Watters (2008, 2012) betonar. Att få en uppföljning av det mobila team som Semret opererar med eller ha ett nätverk av vänner eller bekanta kring sig är troligtvis gynnsammare än att lämnas vind för våg efter fyllda 18 eller 21 år (se också Nilsson 2010, för liknande resonemang; Wimelius m.fl. (2012). Här är det i sådana fall frågor om uppföljning samt förekomsten av sociala nätverk som är avgörande (se också Wallin och Ahlström 2005).

I FoU i Väst/GR:s studie visade sig t.ex. insatser som kontaktfamilj eller kontaktperson vara lämpliga för de ensamkommande barnen och ungdomarna, därför att de öppnade upp för möjligheten att skapa nära och varaktiga relationer som höll i sig också efter det att barnen skrivits ut från ungdomsvården. Genom kontaktfamilj eller kontaktperson skapades dessutom broar till det övriga lokalsamhället och barnen och ungdomarna upplevde att de fick ta del av en ”riktig familj” (Stretmo och Melander 2013). Detta kan ses som att de ensamkommande barnen fick stöd till att skapa nya sociala sammanhang och förutsättningar för att inkluderas i sin närmiljö. Betydelsen av vuxenstöd/nätverk efter det att det offentligas ansvar tagit slut, är resultat som också har stöd i svenska såväl som internationella studier om placerade barn generellt (Oppedal, Seglem och Jensen 2009; Höjer och Sjöblom 2011).

Innebörden av att på sikt också kunna tillgodogöra sig en grundskola och gymnasieutbildning för att på detta sätt kunna utbilda sig vidare och skaffa sig ett arbete ska heller inte underskattas och stöds också i tidigare studier (se t.ex. Lindqvist 2010 för en genomgång av forskningsläget; Nilsson 2010; Lidén 2013). Mycket av den tidigare svenska forskningen kring utbildningskarriärer och arbetsmarknadsetableringar visar att ungdomars möjligheter i livet skiljs åt beroende på bakgrundsfaktorer såsom kön, geografisk bakgrund, tillhörighet och socioekonomisk position. Forskning inom utbildningsområdet visar också att studieframgångar och gymnasiestudier klart samvarierar med elevers socioekonomiska position och därmed också eventuella föräldrars yrkes- och utbildningsbakgrund (Bunar 2010; Lindqvist 2010). Här visar det sig att ungdomar med utländsk bakgrund generellt har ett sämre utgångsläge, om man ser till deras socioekonomiska position. I Celikaksov och Wadensjö (2015b) studie framkommer att trots att de ensamkommande barnen är sysselsatta i större utsträckning än jämnåriga landsmän som kommit till Sverige tillsammans med sina familjer, är deras sysselsättningsnivåer lägre än unga vuxna födda i Sverige av svenska föräldrar.

Enligt de Wal Pastoor (2012) är de ensamkommande barnen generellt mycket studiemotiverade samtidigt som de ofta får slita mycket hårt med sitt skolarbete. Trots stora individuella skillnader mellan de olika ensamkommande barnen som finns i det svenska mottagningssystemet idag, har ett flertal gått sporadiskt i skolan. En majoritet av de ensamkommande barnen har därför betydande luckor i sin tidigare skolutbildning (jmf Bunar 2010). Torpsten (2012) påpekar att trots ämnesmässiga kunskapsluckor är det viktigt att skolan inte bemöter nyanlända barn eller ensamkommande barn med ett perspektiv där barnens skilda bakgrunder och erfarenheter utgör en brist i sig. Skolgång samt möjligheten att tillägna sig en utbildning är hörnstenar i det t.ex. Kohli (2006a, 2006b, 2007) ser som viktigt stöd för ett gott liv på sikt för de ensamkommande barnen.

Hur man ska agera för att ta till vara en skolmotiverad grupp elever är en utmaning för inte bara den svenska skolan utan för det svenska samhället i stort. Att samverka med skolorna för de ensamkommande barnens bästa är sålunda viktigt för alla aktörer involverade i mottagandet av de ensamkommande barnen. Att erbjuda dem god stöttning i skolan, men också läxhjälpstöd på boendet eller i familjehemmet kan synas som enkla men goda strategier (se också Nilssons, 2010, rekommendationer; Lidén 2013).

Samtidigt som denna kunskapssammanställning sätter sökljuset på några viktiga faktorer när det gäller ensamkommande barns utsikter och möjligheter, finns det fortfarande få studier som på ett jämförligt och systematiskt sätt tar för sig olika praktiska och konkreta metoder och teorier för ett psykosocialt arbete med ensamkommande barn och ungdomar (Se också Eide och Broch 2010 och Eide 2012 för liknande resonemang i en internationell kontext). I dagsläget arbetar många HVB-hem med olika metoder och teoretiska inriktningar inspirerade av t.ex. Aggressive Replacement Training (ART) och KASAM med mera. Flera utvecklingsprojekt om ensamkommande barn har syftat till att med utgångspunkt i en specifik verksamhet(er) lyfta fram goda exempel samt erfarenheter (se t.ex. Nilsson 2010; Söderqvist 2012; Rosenberg 2012; Malmsten 2012; Stretmo och Melander 2013). Inga av studierna har dock på ett jämförande sätt studerat specifika metodverktyg i mötet med ensamkommande barn och ungdomar och istället ges kritiska reflektioner till den verksamhet som bedrivs med förslag på utvecklingsområden. Mer specifika analyser av särskilda metoders relevans i förhållande till arbetet med målgruppen ensamkommande barn torde vara ett viktigt utvecklingsområde.

Av den tidigare forskningen om ensamkommande barn i en svensk och internationell kontext blir det tydligt att mottagandet av ensamkommande barn som grupp på olika sätt utmanar såväl praktiker verksamma i deras dagliga liv och synen på vad en familj kan vara och är, som på barn och barndom och flyktingpolitik på en mer samhällelig nivå. Mot bakgrund av den tidigare forskningen står det också klart att ett gott arbete med ensamkommande barn därför kräver mer kunskap om barns egna erfarenheter av att komma som ensamma migranter till ett nytt land. Det är viktigt att förstå deras vardagslivstrategier mot bakgrund av de möjligheter och hinder de kan komma att möta på.

Att jobba med värdegrundsfrågor såväl inom verksamheter som tar emot ensamkommande barn som på en samhällsnivå och att arbeta för ett samhälleligt rymliggörande – integrationsfrågor – kommer vara mycket avgörande för de ensamkommande barnens och ungdomarnas framtid i Sverige.

Mottagandet av ensamkommande barn väcker också frågor om delaktighet och om tillämpningen av ett barnperspektiv. Att arbeta med det ensamkommande barnets bästa i fokus är en utmaning som ställer krav på att barnen och ungdomarna ges verkliga möjligheter att föra sin talan i sitt vardagsliv (jmf Lidén 2013). Detta ställer krav på att t.ex. tolkresurser finns att tillgå som kan användas på ett generöst sätt eller att andra personer i barnens vardagsliv, t.ex. boendepersonal, har breda språkkunskaper. Betydelsen av att anställda på HVB-hemmen har breda språkkunskaper måste dock alltid göras i avvägning mot att boendepersonal samtidigt har en professionell bakgrund, väl lämpad för ett psykosocialt arbete med ensamkommande barn och ungdomar. Det vore kanske också önskvärt om auktoriserade tolkar kunna ges möjligheten för att utveckla sin kompetens när det gäller att tolka samtal med barn och ungdomar.

Ensamkommande barnens känsla av delaktighet i sitt vardagsliv hänger ihop med om de på allvar får besluta i konkreta och vardagliga frågor; såsom vilken mat som ska serveras till middag på det HVB-hem där de bor, eller att de känner att t.ex. socialsekreteraren är lyhörda för deras önskemål om boendeplacering (Se t.ex. Lidén 2013 och Stretmo och Melander 2013). Dock är samtidigt de större och mer övergripande och existentiella frågorna; såsom vem som ska få stanna i Sverige eller ej, beslut som fattas över de ensamkommande barnens huvuden. Ofta framstår besluten som orättvisa och beslutsprocessen som ogenomskinlig för såväl de ensamkommande barnen som för de

praktiker som arbetar med och för dem. En konkret utmaning för vårt kommunala mottagande är därför hur vi ska gå till väga för att ta tillvara ensamkommande barns intressen oavsett deras slutliga asylbesked.

Referenslista

Andersson, Hans (2010) *Mellan det förflutna och framtiden – Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborgs Universitet: CERGU

Andersson, Leena (2001) *Slutrapport – Ensamkommande flyktingbarn*. Stockholms Stad: Rinkeby stadsdelsförvaltning. 2001-09-30

Ayotte, Wendy (2000) *Separated Children Coming to Western Europe - Why They Travel and How They Arrive*. Save the Children

Backlund m.fl. (2012), *Ensam och flyktingbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. FoU Nordväst; FoU Nordost; FoU Södertörn

Backlund m.fl. (2014a) *Ensamkommande barn och ungdomar - ett longitudinellt perspektiv* FoU Nordväst; FoU Nordost; FoU Södertörn. Forskningsrapport nr 4/2014

Backlund m.fl. (2014b) *Socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och ungdomar - erfarenheter från Stockholms län*. FoU Nordväst; FoU Nordost; FoU Södertörn

Bath, Howard (2015) The Three Pillars of Trauma Wise Care: Healing in the Other 23 Hours in *Reclaiming children and youth* winter 2015 volume 23, number 4 (5-11) www.reclaimingjournal.com

Barnombudsmannen (2015). Nationell handlingsplan för att stärka skyddet för ensamkommande asylsökande barn. Stockholm: BO

Barnombudsmannen (2016) *Barn på flykt. Barns och ungas röster om mottagandet av ensamkommande*. Stockholm: BO

Bengtson, Mette och Ruud, Anne Kirsti (2012) ”Utviklingstöttande omsorg i mottaksfasen”. i Eide, Ketil (red.) *Barn på flukt – Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktinger*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Björnberg, Ulla (2010) ”Socialt Kapital, Tillit och Resilience hos Asylsökande Barn och Föräldrar” i Andersson m.fl. *Mellan det förflutna och framtiden – Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborgs Universitet: CERGU

Björnberg, Ulla (2013) ”I väntan på uppehållstillstånd” i Bak, Maren och von Brömssen, Kerstin (red.) *Barndom & migration*. Umeå: Borea

Brunnberg, Elinor m.fl.(2012), *Ensamkommande barn – en forskningsöversikt*. Lund: Studentlitteratur

Brendler, Monica mfl. (2004) *Att möta ensamkommande barn*. Rädda barnens rapport

BRÅ (2013) *Hatbrott 2012 - Statistik över självrapporterad utsatthet för hatbrott och polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv*. Rapport 2013: 16

Bouakaz, Laid och Bunar, Nihad (2015) *Diagnos: Nyanländ i Bunar (Red.) Nyanlända och lärande – mottagande och inkludering*. Stockholm: Natur & Kultur.

Bunar, Nihad (2010) *Nyanlända och lärande. En forskningsöversikt om nyanlända elever i den svenska skolan*. Vetenskapsrådets rapportserie nr 6. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Bunar, Nihad (2013), *Ensamkommande barn i Stockholms län: Samordning av kommunstöd och kommunsamarbete*. Stockholm: KSL.

Bunar, Nihad (Red.) (2015) *Nyanlända och lärande – mottagande och inkludering*. Stockholm: Natur & Kultur.

Çelikaksoy, Aycan och Wadensjö, Eskil (2016) Hur har de ensamkommande barnen det i Sverige? *Socialmedicinsk tidskrift*, 93(1): 28-36.

Çelikaksoy, Aycan och Wadensjö, Erik (2015a) *Ensamkommande barn i Sverige*. SULCIS Rapport 2015:1

Çelikaksoy, Aycan och Wadensjö, Erik (2015b) De ensamkommande flyktingbarnen och den svenska arbetsmarknaden. SULCIS Rapport 2015: 2. Stockholms universitet.

Chamberlain, P m.fl. (2006). Who disrupts from placement in foster and kinship care? i *Child Abuse & Neglect*, 30(4), 4 sid. 09-424

Connolly, Helen (2011) *Unaccompanied asylum seeking young people and the UN Convention on the Rights of the Child 1989: a narrative based enquiry*. Department of Applied Social Studies: University of Bedfordshire

Crawley, Heaven (2010) *When is a child not a child? Asylum, age disputes and the process of age assessment*. (<http://media.nordicrefugeechildren.se/2010/11/HeavenCrawley.pdf>)

Dahlbring, Christina (2016) Skolsköterskans möte med nyanlända ensamkommande barn och ungdomar i *Socialmedicinsk tidskrift* 1/2016 61-65

De Wal Pastoor, Lutine (2012) ”Skolen - Ett sted å være og et sted og lære”. i Eide, Ketil (red.) *Barn på flukt – Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk

De Wal Pastoor, Lutine (2013) ”Delaktighet och utanförskap”. i Bak, Maren och von Brömssen, Kerstin (red.) *Barndom & migration*. Umeå: Borea

Derluyn och Broekaert (2007) Different perspectives on emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethnicity and Health* 12(2): 141–162

Eastmond, Marita & Åkesson, Lisa (2007), *Globala familjer – transnationell migration och släktskap*. Hedemora: Gidlunds förlag

Eide (2000) *Barn i bevegelse. Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger*. Porsgrunn: Høgskolen i Telemark

Eide, Ketil (2005). *Tvetydige barn – om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Universitetet i Bergen: Sosiologisk institutt, det samfunnsvitenskaplige fakultet.

Eide, Ketil och Broch, Tuva (2010) *Ensliga mindreåriga flyktinger – Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer*. Helseregion Öst og Sör: Regionsenter for barn og unges psykiske helse

Ekblad, Solvig (2016) Ansvariga i mottagandet av ensamkommande barn och unga behöver samarbeta mer med akademien i *Socialmedicinsk tidskrift* 1/2016, 10-16

Elmeroth, Elisabeth (2008) *Etnisk maktordning i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur

Elmeroth, Elisabeth och Häge, Johan (2009) *Flyktens barn – medkänsla, migration och mänskliga rättigheter*. Lund: Studentlitteratur

Elmeroth, Elisabeth (2012) *Normkritiska perspektiv - i skolans likabehandlingsarbete*. Lund: Studentlitteratur

Engebrigtsen, Ada (2002) *Forlatte barn, ankerbarn, betrodde barn. Ett transnasjonalt perspektiv på enslige mindreårige asylsøkere*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Rapport 7/02

Engebrigtsen Ada (2012) ”Omsorg og barn utenfor barndommen” i Eide, Ketil (red.) *Barn på flukt – Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktinger*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Eriksson, Björn (2010) *Hem ljuva hem - Redovisning av uppdraget som regeringens koordinator för ensamkommande barn*.
(<http://www.government.se/content/1/c6/14/14/54/4f94dca2.pdf>)

Farmer, E (2009) Placement Stability in Kinship Care. *Vulnerable Children and Youth Studies* Vol. 4, No. 2, June 2009, 154-160

Gunnarsson, Agneta (2008) *Hur har det gått? Ensamkommande barn – mottagandet sedan kommunerna tagit över boende och omvårdnad*. Stockholm: Rädda Barnen

Goodman, Janice (2004) Coping With Trauma and Hardship Among Unaccompanied Refugee Youths From Sudan. *Qualitative Health Research*. 2004 14: 1177

Hedlund, Daniel (2016) *Drawing the limits: Unaccompanied minors in Swedish asylum policy and procedure*. Department of Child and Youth Studies: Stockholm University

Heidegren, Carl-Göran (2009) *Erkännande*. Malmö: Liber

Hessle, Marie (2009), *Ensamkommande men inte ensamma – Tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige*. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen

Hjern, Anders (2012a) Integration och utländskt ursprung. I Berlin, M (red.), *Skolans betydelse för den psykiska hälsan*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Holtan, A mfl (2005) A comparison of mental health problems in kinship and nonkinship foster care. *European Child and Adolescent Psychiatry* (2005) 14: 200-207

Huemer, m.fl. (2009) Mental health issues in unaccompanied refugee minors i *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 3, sid.1-10.

Hultmann (2008) *Ensamkommande barn – psykologiska perspektiv*. Examination för handledar- och lärarutbildning, steg 3-nivå.

http://www.grkom.se/download/18.617428bd117abc0da4880002233/oles_uppsats.pdf

Höjer, Ingrid och Sjöblom, Yvonne (2011), Att stå på egna ben – om övergången från samhällsvård till vuxenliv. *Socialvetenskaplig tidskrift*, Årgång 18, 2011:1: sid.24-41

Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborgs universitet: Institutionen för social arbete

Igelhart, A. P. (1994). Kinship foster care: Placement, service, and outcome issues i *Children and Youth Services Review* 16: sid.107-127.

Inspektionen för vård och omsorg (2015) *Tillsynsrapport - De viktigaste iakttagelserna inom tillsyn och tillståndsprövning verksamhetsåret 2015*. Ivo

Jensen, TK m.fl (2015) Stressful life experiences and mental health problems among unaccompanied asylum-seeking children i *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 2015; 20(1) 106–116

Johansson, Helena & Bäck-Wiklund, Margareta (red). (2012) *Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.

Kaunitz, Cathrine och Jakobsson, Jenny (2016) Ensamkommande barn och ungdomar placerade inom Statens institutionsstyrelse (SiS) i *Socialmedicinsk tidskrift*. Vol 93, Nr 1 (2016) 37-42

Kohli, Ravi, Connolly, Helen & Warman, Andrea (2010) Food and its meaning for asylum seeking children and young people in foster care. *Children's Geographies*, Vol. 8, No. 3, August 2010, 233–245

Kohli, Ravi (2006a) *Social Work with Unaccompanied Asylum-seeking Children*. Palgrave Macmillan

Kohli, Ravi (2006b) The comfort of strangers: social work practice with unaccompanied asylum-seeking children and young people in the UK. *Child and Family Social Work* 2006, 11, pp 1–10

Kohli, Ravi (2007) *Working with Unaccompanied Asylum Seeking Children – Issues for Policy and Practice*. Palgrave Macmillan

Kohli, Ravi (2011) Working to ensure Safety Belonging and Success for unaccompanied asylum seeking children in *Child Abuse and Neglect* 20: s. 311–323

Kjølseth Bræin, Mari och Johnsen Christie, Helen (2012) ”Terapi med enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere”. i Eide, Ketil (red.) *Barn på flukt – Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Lidén, Hilde (2013) ”Den splittrade transnationella familjen”. i Bak, Maren och von Brömssen, Kerstin (red.) *Barndom & migration*. Umeå: Boréa

Lidén, Hilde m.fl. (2013) *Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere. Istitutt for samfunnsforskning*. Rapport 2013:03

Lundberg, Anna (2009) *Principen om barns bästa i asylprocessen*. Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and welfare

Lundqvist, Catarina (2010) *Möjligheternas horisont - Etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer*. Linköpings Universitet: Institutionen för samhälls och välfärdsstudier

Länsstyrelsen (2012) *Barn utsatta för människohandel – En nationell kartläggning*. Länsstyrelsen i Stockholms län, Rapport 2012: 27

Länsstyrelsen Stockholms Län (2016) *Ensamkommande barn som försvinner – nulägesanalys*. Rapport 2016: 1

Malmsten, Jenny (2012), *I transit – ensamkommande barn berättar*. Malmö stad: FoU-rapport 2012:1

Melander, Charlotte (2009) *Inom transnationella och lokala sociala världar – om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete

Melander, Charlotte (2015) *Ensamkommande barn och transnationellt socialt arbete i Socialt arbete och migration*, Montesino, Norma och Righard, Erica (red). Malmö: Gleerups

Migrationsverket (2006), *Utlänningshandboken -37.3 Åldersbedömningar* . 2006-02-

28/2007-01-22.

Migrationsverket (2013a) *Inkomna ansökningar om asyl, helåret 2012.*

(<http://www.migrationsverket.se/download/18.95fff51133976f7baf800045477/Inkomna+ans%C3%B6kningar+om+asyl+2012+-+Applications+for+asylum+received+2012.pdf>)

Migrationsverket (2013b) *Aktuellt om... ensamkommande barn och ungdomar.*

(<http://www.migrationsverket.se/download/18.13e94e3313da80a3b62c47/Aktuellt+om+april+2013.pdf>)

Migrationsverket (2016) *Aktuellt om... ensamkommande barn och ungdomar.*

<http://www.migrationsverket.se/download/18.2d998ffc151ac387159ee7c/1467386190691/06+Aktuellt+om+jun-aug+2016.pdf>

Migrationsverket och SKL (2012) *Ensamkommande barn och ungdomar – ett gemensamt ansvar. Kartläggning och åtgärdsplan.* (www.skl.se)

Migrationsverket, SKL, Skolverket, Länsstyrelserna och Socialstyrelsen (2012) *Ett gemensamt ansvar för ensamkommande barn och ungdomar.*

(<http://www.socialstyrelsen.se/barnochfamilj/Documents/ensamkommande-barn-2012.pdf>)

Migrationsverket, SKL, Skolverket, Länsstyrelserna och Socialstyrelsen (2015) *Ett gemensamt ansvar för ensamkommande barn och ungdomar.*

http://www.migrationsverket.se/download/18.b70e31914e4e8c297f39d/1436275891075/Rapport_ensamkommande+barn_maj+2015_webb.pdf

Myrvoll, Kjell Ole och Lundesgaard, Anders (2012) ”Historien om Safar: om narrativ gruppeintervensjon”. i Eide, Ketil (red.) *Barn på flukt – Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Nilsson, Jenny (2010) *Ätt väva ett finmaskigt nät. Östergötlands mottagande av ensamkommande barn*. Regionförbundet Östsam/Länsstyrelsen Östergötland

Nordenfors, Monica (2012) ”Fostran i godhet”. I Johansson, Helena & Bäck-Wiklund, Margareta (red). *Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.

Nyberg, Fred (2016) Att må dåligt – en orsak till missbruk och beroende? I *Socialmedicinsk tidskrift*. Vol 93. Nr 1 (2016) s. 53-60

O’Connell Davidson, Julia och Farrow, Caitlin (2007) *Child Migration and the Construction of Vulnerability*.
(<http://europe.savethechildren.se/Global/scs/EUROPE/InterestingReading/ChildMigration.pdf>)

Oppedal, Brit; Seglem, Karoline B & Jensen, Laila (2009), *Avhengig og Selvstendig – Enslige mindreårige flyktingers stemmer i tall og tale*. Folkehelseinstituttet & Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

Pastoor, Lutine de Wal (2012) ”Skolen ett sted å lære og et sted å være”. I Eide, Ketil (red.) *Barn på flykt – Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 219-240.

Press/Redd Barna Ungdom (2013). *Savnet – en rapport om enslige asylsøkende barn som forsvinner fra mottak*.

Ramel, Björn m.fl (2015) Overrepresentation of unaccompanied refugee minors in inpatient psychiatric care. *SpringerPlus*, 4: 131- 137.

Regeringen (2004) *Stärkt skydd för ensamkommande barn*. Regeringens proposition 2004/05:136

Regeringen (2005) *Mottagande av ensamkommande barn*. Regeringens proposition 2005/06:46

Reijneveld, Sijmen m.fl (2005): Unaccompanied adolescents seeking asylum. Poorer mental health under restrictive reception. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, Vol. 193, nr. 11, Nov. 2005

Rosenberg, David m.fl. (2012) *Som vilket barn som helst - Erfarenheter av 25 års mottagande av ensamkommande flyktingbarn i Härnösand*. FoU Västernorrland. Rapport 2012:8

Scannapieco, m.fl. (1997). Kinship Care and Foster Care: A Comparison of Characteristics and Outcomes i *Families in Society* 78(5): sid. 480-488.

Sinha, Shamsar, m.fl. (2008) Seeking sanctuary: Exploring the changing postcolonial and racialised politics of belonging in east London. *Sociological Research Online* 13(5): 101–110.

Socialstyrelsen och Migrationsverket (2002) *Förbättringar i mottagandet av barn från annat land som kommer till Sverige utan medföljande legal vårdnadshavare (s.k. ensamkommande barn)*. Redovisning av regeringsuppdrag:
(http://www.socialstyrelsen.se/lists/artikelkatalog/attachments/10917/2002-107-7_20021077.pdf)

Socialstyrelsen (2006) *Grundbok – Barns behov i centrum (BBIC)*.
(http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/9524/2006-110-7_rev_20061107.pdf)

Socialstyrelsen (2006 b) *Social rapport*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2007) *Mottagandet av ensamkommande barn*. Meddelandeblad: januari 2007. (http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8885/2007-1-1_200711.pdf)

Socialstyrelsen (2012a) *Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten*.
(<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18734/2012-6-16.pdf>)

Socialstyrelsen (2012b) *Tillsynsrapport 2012 – hälso- och sjukvård och socialtjänst*.

Socialstyrelsen (2013a) *Socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och ungdomar – En vägledning* Västerås: Edita Västra Aros

Socialstyrelsen (2013b) *Ensamkommande barns och ungas behov – en kartläggning*.
www.socialstyrelsen.se april, 2012

Socialstyrelsen (2016a) *Meddelandeblad*. Nr 1/2016:
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20023/2016-1-1.pdf>

Socialstyrelsen (2016b) *Åldersbedömning inom ramen för asylprocessen – en etisk analys*.
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2016/2016-5-28>

SoU (2011) *Asylsökande ensamkommande barn En översyn av mottagandet. Betänkande av Utredningen om en översyn av mottagandet av asylsökande ensamkommande barn*. SoU 2011:64. Stockholm: Fritze

Stretmo, Live (2010) ”Bilder av ensamkommande barn - En studie av nationell policy riktad mot ensamkommande barn i Norge och Sverige under perioden 2000 till och med 2009” i

Andersson, Hans m.fl. (red.) *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborgs Universitet: CERGU

Stretmo, Live (2014) *Governing the Unaccompanied child – media, policy and practice*. Göteborgs Universitet: Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap

Stretmo, Live (kommande) *Ungdomstid i (oviss) väntan – Mottagandet av ensamkommande barn i Nacka kommun*. FoU Södertörn rapport 2016

Stretmo, Live och Melander, Charlotte (2013) *Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp*. FoU i Väst/GR rapport 2: 2013

Stretmo, Live och Melander, Charlotte (2014) Den speciella situationen för ensamkommande barn i skolan i Otterup, Tore och Kästen, Gilda (red.) *En bra början - Mottagande och introduktion av nyanlända elever*. Lund: Studentlitteratur

Sveriges radio (2016) *Sveket mot barnen*. Ekot granskar Del 1 och Del 2.
<http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=3437&grupp=22983>

Svensson, Malin och Eastmond, Marita (2013) "Betwixt och Between": Hope and the Meaning of School for Asylum-Seeking Children in Sweden. *Nordic Journal of Migration Research*, 3(3): 162-170.

Söderqvist, Åsa (2012) *Äntligen hemma? Vår sol SARA:s mottagande av ensamkommande flyktingbarn*. Regionförbundet Jönköpings län, 2012-09-18

Söderqvist, Åsa (2012) Leaving Care with "Cultural Baggage": The Development of an Identity within a Transnational Space i *Australian Social Work*, 67:1, 39-54

Testa, Mark F. (1997) Kinship Foster Care in Illinois, i Berrick, J.m.fl, red. *Child Welfare Research Review*, Vol. II. New York: Columbia University Press

Thom Olin, Anna (2014) Integrativ traumafokuserad psykoterapi med ensamkommande flyktingungdomar i *Mellanrummet - Nordisk tidskrift för barn- och ungdomspsykoterapi/nordic journal of child and adolescent psychotherapy* nr 31/2014 (34-46)

Torpsten, Ann-Christin (2012) "När man inte tillhör gruppen från början". I Elmeroth (red.) *Normkritiska perspektiv – i skolans likabehandlingsarbete*. Lund: Studentlitteratur.

UNHCR (2015) *Global trends - Forced displacement in 2015*.
<https://s3.amazonaws.com/unhcrsharedmedia/2016/2016-06-20-global-trends/2016-06-14-Global-Trends-2015.pdf>

UNHCR (2016) *Figures at a glance*. <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>

Unicef (2010) *De osynliga barnen – Rapport om ensamkommande barn och deras boende under asylprocessen*

Wade m.fl. (2005) *Unaccompanied asylum seeking children. The response of social work services*. BAAF Adoption & Fostering

Wallin och Ahlström (2005) Unaccompanied young adult refugees in Sweden, experiences of their life situation and well-being: A qualitative follow-up study. *Ethnicity and Health*, vol. 10, No 2. Routledge Taylor and Francis Group

Watters, C. (2005): "Avenues of Access and the Parameters of Care: Reflections on Reception Procedures for Unaccompanied Asylum-seeking Children at a Port of Entry", i *The Asylum – seeking child in Europe* av Andersson m.fl. (red.) Stockholm: Vasastaden Bokbinderi AB

Watters, Charles (2008) *Refugee Children: Towards the Next Horizon*. New York: Routledge

Watters, Charles (2012), "Enslige flyktningbarn – en teoretisk og internasjonal oversikt". I Eide, Ketil (Red), *Barn på flukt – Psykosocialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk forlag

Weire Jørgensen, Tone och Steinkopf, Heine (2014) *Traumebevisst omsorg, teori og praksis*. RVTS Sör: <http://www.rvtsvest.no/wp-content/uploads/2014/02/Artikkel3-Traumebevisstomsorg.pdf>

Wernesjö, Ulrika (2011) Unaccompanied asylum-seeking children: Whose perspective? *Childhood* 19(4) 495–507

Wernesjö, Ulrika (2014) *Conditional Belonging – Listening to Young Unaccompanied Refugees' voices*. Uppsala University: Faculty of Social Science

Wikström, Hanna (2009) *Etnicitet. BeGreppbart*. Malmö: Liber

Wimelius, Malin (2012) *Ensamkommande flyktningbarn och ungdomar – förutsättningar för mottagandet och kunskapsläget*. Umeå Centre for Evaluation Research, Augusti 2012

Zetterqvist Nelsson, Karin och Hagström, Mirjam (2016) *Nyanlända barn och den svenska mottagningsstrukturen – röster om jösten 2015 och en kunskapsöversikt*. FORTE: Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd

Åkerlund, Eva-Marie (2016) *Liv i kollektiv- Vardagsliv bland ensamkommande ungdomar på institution*. Institutionen för Tema Barn: Linköpings Universitet

www.grkom.se/nyagrannar

